

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Engleski jezik i književnost i povijest

Filip Ivančević

Uspon i pad Kartažanskog “carstva”

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za povijest

Engleski jezik i književnost i povijest

Filip Ivančević

Uspon i pad Kartažanskog “carstva”

Diplomski rad

Znanstveno područje: humanističke znanosti, polje: povijest, grana: povijest
Starog vijeka

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2018.

Sažetak

Kartaga je poput mnogih drugih gradova i država imala svoj legendarni početak i doživjela mnogo uspona i padova koji su obilježili njezinu povijest. O osnivanju Kartage saznajemo iz Vergilijeve *Eneide*, ali i iz dijela nekih grčkih pisaca koji su u svojim djelima iznijeli povijest svojih tradicionalnih neprijatelja. Ona je svoj uspon započela kao jedna od feničkih kolonija na području sjeverne Afrike, ali je ubrzo prerasla ove okvire i počela se razvijati kao samostalna sila, koja je postala jedna od glavnih velesila Staroga vijeka. Svoj vrhunac Kartaga je dosegla u razdoblju od sredine 4. st. i početka 3. st. prije Krista i svoj uspon duguje odličnom položaju na razmeđu trgovačkih putova istok-zapad i sjever-jug, te svojim odličnim trgovačkim vezama koje su u razdoblju njezina vrhunca obuhvaćale područje cijelog Sredozemnog mora, te afričke i europske atlantske obale. Tijekom svog postojanja Kartaga je osim što je pod svoju kontrolu uzela stare feničke kolonije, počela osnivati i svoje kolonije i trgovačka središta, te je tako došla u kontakt s mnogim narodima Staroga vijeka. Među tim narodima su najznačajniji Grci i Rimljani s kojima je Kartaga vodila nekoliko ratova i održavala trgovačke veze, te koji su doveli do njezina konačnog pada uništenjem samoga grada. O kulturi i religiji Kartažana saznajemo iz materijalnih i pisanih izvora, ali njih nažalost nema dovoljno da se neke stvari mogu govoriti s potpunom sigurnošću.

Ključne riječi: Kartaga, Hanibal, Rim, punski ratovi, Grčka

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Legenda o osnivanju grada	2
<i>2.1. Rasprava o legendi</i>	<i>3</i>
3. Rani grad.....	4
4. Vjera i žrtvovanje djece	8
5. Uspon trgovačke velesile	11
<i>5.1. Kartadžanski novac.....</i>	<i>13</i>
6. Širenje u Africi.....	15
7. Otkrivanje Atlantika	18
8. Pojava punskog Mediterana	22
9. Novi prijatelji, stari neprijatelji	24
10. Odnos Kartage i Grka	27
<i>10.1. Rat sa Sirakuzom</i>	<i>30</i>
<i>10.2. Rat s Pirom</i>	<i>34</i>
11. Rim i Kartaga	35
<i>11.1 Prvi punski rat</i>	<i>36</i>
<i>11.2. Razdoblje između Prvog i Drugog punskog rata.....</i>	<i>39</i>
11.2.1. „Rat bez vjere“	39
11.2.2. Osvajanje Hispanije	39
<i>11.3. Drugi punski rat.....</i>	<i>41</i>
<i>11.4. Treći punski rat i uništenje Kartage</i>	<i>47</i>
12. Zaključak	50
13. Popis literature	511

1. Uvod

U ovom tekstu se nalazi opis povijesti Kartage od njezina osnutka 814. god. pr. Kr. do njezina konačnog pada od strane Rimljana 146. god. pr. Kr. Rad je podijeljen na poglavlja koja se bave njezinim osnutkom, usponom kao trgovačke sile, otkrivanjem i širenjem granica poznatoga svijeta, te u konačnici i odnosima i ratovima s drugim narodima koji su doveli do njezinog kraja.

U prvom dijelu rada ćete moći saznati o njezinim počecima kao feničke kolonije u sjevernoj Africi, te o njezinom usponu na području trgovine koja ju je učinila jednom od vodećih sila Staroga vijeka. Također, čitanjem teksta ćete moći saznati nešto o religiji Kartažana i načinu na koji su Kartažani vodili svoju vlast. Dakle, promatra se uglavnom politička i ekonomska povijest Kartage koja ju je učinila silom s kojom se Rim u kasnijim razdobljima morao sukobiti kako bi došao do prevlasti koju je zadobio.

Drugi dio teksta se bavi odnosima Kartažana s drugim dvjema velikim silama Staroga vijeka, Grčkom i Rimom. Tu ćete moći pročitati o sukobima i ratovima koji su vođeni između ovih sila, te o načinima na koji su pokušavali održati svoju prevlast na određenim područjima, ponajviše na Siciliji i drugim otocima u središnjem Sredozemnom moru, te na Pirinejskom poluotoku, tj. u Hispaniji. Rad završava padom Kartage jer, iako je kasnije obnovljena, tada dolazi do kraja ove civilizacije koja je bila poznata kao glavna pomorska sila na Mediteranu.

Izvori korišteni za pisanje ovoga rada su uglavnom knjige i članci raznih autora koji se bave čitavom poviješću Kartage ili samo nekih dijelovima njezine povijesti.

2. Legenda o osnivanju grada

Gotovo svi veliki antički gradovi imaju neku legendu o svom osnutku, pa tako i Kartaga. Prema legendi, kralj feničkog grada Tira, Mattan I., je donio odluku da nakon njegove smrti, 831. godine pr. Kr., njegovo kraljevstvo bude podijeljeno između njegove djece, sina Pigmaliona i kćeri Elisse, koju rimski pisac Vergilije u svome velikom djelu *Eneidi* predstavlja pod imenom Dido ili Didona. Stanovnici Tira, zabrinuti činjenicom da bi ta odluka mogla dovesti do nestabilnosti u kraljevstvu, se bune i krune kraljevog sina Pigmaliona kao jedinog vladara. Novi kralj je odlučio da se treba brzo riješiti svake opozicije svojoj vlasti, te u nemilosrdnom prikazu svoje moći daje ubiti Akerbasa, visokog svećenika boga Melkarta i supruga svoje sestre Elisse. Kako bi osigurala svoju vlastitu sigurnost, Elissa se pretvarala da nema ništa protiv svoga brata i njegove odluke da ubije njenog supruga, ali je potajno planirala bijeg iz grada zajedno s drugim nezadovoljnim tirskim plemstvom.¹

Kako bi uklonila bratove sumnje, Elissa je zamolila brata da se preseli u njegovu palaču, jer je njezin dom bio pun bolnih uspomena na njezinog preminulog supruga. Pigmalion je bio oduševljen tom odlukom jer je smatrao da će sa sobom donijeti i Akerbasovo zlato. Kako je znala što njezin brat zapravo želi, Elissa odlazi s Pigmalionovim slugama brodom na more i baca nekoliko vreća, za koje tvrdi da su bile pune zlata njezinog supruga, u vodu. Elissa tada nagovara ove sluge da pobjegnu zajedno s njom, jer ih ovdje čeka samo bolna smrt kada Pigmalion sazna što se dogodilo sa zlatom. Nakon što joj se pridružio dio plemstva i nakon što su se pomolili bogu Melkartu, Elissa i njezina skupina sljedbenika odlaze iz Tira. Skupina tada dolazi do Cipra gdje im se pridružuje i visoki svećenik božice Astarte, koji je kao nagradu za svoju vjernost tražio da pozicija visokog svećenika božice Astarte uvijek ostane u njegovoj obitelji. Tu im se također pridružuje i skupina od 80 djevojaka, koje su bile izabrane da služe kao prostitutke u hramu božice Astarte, kako bi svi muškarci imali žene, a njihovo novo naselje buduću populaciju.²

Njihova ekspedicija tada dolazi do Afrike, gdje ih dočekuju stanovnici Utike, tirske kolonije. Elissa i njezini sljedbenici su bili dobo primljeni i od strane lokalnog libijskog stanovništva i njihovog kralja Hiarbusa, koji im je dao slobodan prolaz u njegov teritorij.³ „Oprezan da ne da previše zemlje ovim došljacima, odlučuje im prodati samo onoliko koliko

¹ Miles, Richard, *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*; Viking, New York, 2011, str. 32.

² Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 32.

³ Isto, str. 32.

može pokriti goveđa koža. Lukavi došljaci režu kožu u vrlo tanke niti, te tako uspijevaju označiti puno veće područje nego što je Hiarbus zamislio.“⁴

Prema starim grčko-rimskim tradicijama, novo naselje – Kartaga – se odmah pokazala vrlo uspješnom, te su ljudi iz okolnih područja dolazili tamo trgovati i naseliti se. Kako je grad rastao u bogatstvu i stanovništvu, tako je rasla i ljutnja kralja Hiarbusa, te on prijeti Kartagi ratom ukoliko se Elissa ne uda za njega. Starješine Kartage, iako najprije nisu htjeli prijaviti loše vijesti, govore kraljici istinu, nakon što je od njih tražila da ne bježe od teškog života ako je on od koristi za njihovu domovinu. Nakon što su joj dali do znanja za Hiarbusov ultimatum, starješine vješto koriste kraljičine riječi ističući da će grad biti uništen ukoliko pobjegne od braka s kraljem. Elissa, nemajući puno izbora, se odlučuje pokoriti željama svog naroda, ali prvo naređuje da se podigne velika lomača kako bi žrtvama mogla udovoljiti duh svog prvog supruga. Tijekom žrtvene ceremonije, nakon što je lomača zapaljena, kraljica Elissa se popela do nje i nakon izjave da se vraća svome suprugu, pala na mač i izgorjela.⁵

2.1. Rasprava o legendi

Gotovo svi autori koji su se bavili poviješću Kartage u svojim djelima govore o legendi o njezinu osnivanju, ali se gotovo kod svakog može naći drukčija godina njezina utemeljenja. Autor Richard Miles, te većina drugih autora, za godinu osnutka uzima 814. pr. Kr., autor Church u svojoj kronologiji navodi kako se tu radi o 850. god. pr. Kr.⁶, a jedan autor članka koji se bavio arheološkim i znanstvenim datiranjem utemeljenja Kartage navodi kako se tu radi o razdoblju između 885. i 853. god. pr. Kr.⁷ Kao općeprihvaćena godina osnutka Kartage ipak se uzima 814. god. pr. Kr. koju navodi i većina autora. Autor Richard Miles napominje u svome djelu da je nepoznato koliko se stvarnosti nalazi u priči o osnivanju Kartage, a s time se slažu i drugi. On napominje kako se najraniji korijeni priče mogu naći u grčkim izvorima iz 3. st. pr. Kr., te kako najcjelovitiju priču daje Pompej Trog, rimsko-galski povjesničar koji je živio u vrijeme vladavine cara Augusta. Također napominje kako mit o Elissi, ne samo da stilski odgovara helenističkoj književnosti, nego se u njemu mogu vidjeti i predrasude koje Grci i Rimljani imaju o Kartagi i njenom stanovništvu. „Smicalice koje Elissa koristi kako bi zaobišla prepreke koje joj se nalaze na putu su namjerno stavljene u opreku sa

⁴ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 32.

⁵ Isto, str. 32.

⁶ Church, Alfred J., *Carthage or the Empire of Africa*; G.P. Putnam's Sons, London, 1886, str. 11

⁷ Gertoux, Gerard, „Dating the foundation of Carthage“, Scientific approach to an absolute chronology through synchronisms dated by astronomy (https://www.academia.edu/2421053/Dating_the_foundation_of_Carthage)

vrijednostima i karakteristikama koje su Rimljani pripisivali sebi kroz većinu svoje povijesti – ponajviše *fides*, ili vjernost.“⁸ Kartažani u legendi su prikazani kao podmukao narod, koji je također okrutan, nezdravo opsjednut smrću i bogatstvom.⁹

Osim toga, autor Richard Miles, navodi kako su mnogi stručnjaci smatrali da se unutar grčke priče zapravo nalaze prava Kartažanska sjećanja tog ranijeg doba, ali da se čini slabo vjerojatnim da bi se sami u pričama opisivali tolikim negativnim karakteristikama. Činjenica da se teorije mnogih autora o osnivanju Kartage ne podudaraju s arheološkim nalazima, od kojih su najstariji datirani gotovo pola stoljeća nakon legendarnog osnutka ovoga grada, dovodi do zaključka da ćemo teško ikada saznati pravu istinu o osnivanju grada Kartage.¹⁰ Autor navodi kako je činjenica da se Tir nalazi u središtu stvaranja Kartažanskog identiteta više od proizvoda mašte starih Grka. Kroz cjelokupnu povijest grada mogu se naći epigrafski natpisi koji referiraju na nazive „sinovi Tira“ ili „Tirani“, što je moglo označavati tirsko podrijetlo tih pojedinaca ili je njihovo tirsko podrijetlo moglo označavati neku vrstu društvenog statusa u brzorastućem gradu. Povezanost sa Tirom može biti viđena i u njihovoj religiji, tj. u štovanju Melkarta, Astarte i drugih feničkih božanstava, te činjenici da je kartažanska mornarica s članovima kartažanske elite svake godine odlazila na put u Tir, gdje su bogu Melkartu ostavljali dar koji je činio desetinu prihoda Kartage.¹¹

3. Rani grad

Priča o Elissi pokazuje da su i Kartažani i Grci smatrali da je grad osnovan pod izvanrednim okolnostima, te da se zbog toga od samoga početka isticao od drugih feničkih kolonija na zapadu, što govore i arheološki dokazi koji govore da se grad razvio nevjerojatno brzo. Fenički naziv za Kartagu bio je *Qart-Hadasht* što je značilo „novi grad“, što dovodi do zaključka da Kartaga nije osnovana kao još jedna trgovačka postaja, nego da je pravo kolonijalno naselje. Strateški gledano, mjesto grada nije moglo biti bolje odabrano, jer se ono nalazilo na sjecištu dvaju najvažnijih trgovačkih putova: put istok-zapad od istočnih sredozemnih zemalja do Španjolske i put sjever-jug. Trgovački put sjever-jug je bio od iznimne važnosti za Kartagu, jer je povezivao grad ne samo sa Sicilijom, Sardinijom i Italijom, već i s kopnenim dijelom Grčke i Egejskim područjem, a to se može najbolje vidjeti

⁸ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 32.

⁹ Isto, str. 32.

¹⁰ Warmington, B.H., *Carthage*; Robert Hale Limited, London, 1960, str. 22-23

¹¹ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 32. - 33.

prema brojnim keramičkim nalazima, ponajviše onima egejske i korintske keramike. Kartaga je tijekom 8. st. pr. Kr. postala ključno mjesto Tirenskog trgovačkog kruga koji je uključivao trgovinu s metaloprerađivačkim gradom Sant' Imbenia na Sardiniji, Etrurijom i Pitekusom u Napuljskom zaljevu, čija je veza bila vrlo jaka sudeći prema nađenom broju keramičkih ostataka u Kartagi. Također, neki arheološki nalazi govore kako je tijekom 8. i 7. st. pr. Kr. Kartaga uvozila neka dobra iz središnje Italije.¹²

Činjenica da je keramika grčkog stila rađena i u samoj Kartagi, vodi do pretpostavke da je u Kartagi djelovala zajednica egejskih keramičara ili da su fenički doseljenici brzo počeli kopirati taj stil izrade keramike. Upravo se stoga čini da je Kartaga od svojih najranijih početaka bila svjetsko trgovačko središte koje je privlačilo doseljenike iz raznih dijelova tada poznatog svijeta, a u isto vrijeme i čuvala svoje tirsko podrijetlo. Osim toga, iako je trgovina s Levantom i Hispanijom ostala važan dio kartažanske ekonomije tijekom cijele njene povijesti, ona zbog svoje ključne uloge u trgovini Tirentskim morem nije toliko ovisila o njoj.¹³

Autori Richard Miles i Roald Docter navode kako su paleobotanička istraživanja pokazala da se prehrana ranih naseljenika svodila na ječam, razne vrste pšenice, zob, leću, mahune, masline, voće i vino¹⁴, a kao izvore mesa su koristili goveda, ovce i koze.¹⁵ Odakle su ovi proizvodi dolazili u samim počecima Kartage nije točno poznato, ali analiza amfora u kojima je nošena hrana jasno pokazuje da je rano naselje moralo uvoziti većinu ovih proizvoda s različitih lokacija, koje uključuju Hispaniju, Italiju, Grčku, Egejsko područje i istočne mediteranske zemlje.¹⁶

Iako još nisu uspješno pronađena mjesta važnijih zgrada i luka iz ovog ranog područja, neki dokazi pokazuju kako je naselje tada bilo ispunjeno gusto zbijenim nastambama od opeke sušene na suncu raspoređenima u ulice s bunarima, vrtovima i trgovima, a tijekom ranog 7. st. pr. Kr. grad je bio opasan velikim zidom širine 3 metra. Tijekom prvih 100 godina razvitak grada bio je tako brz da postoje dokazi o rušenju i ponovnoj izgradnji dijelova grada, te pomicanju ranog groblja kako bi se napravilo više mjesta za metaloprerađivačke radionice.

17

¹² Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 33.

¹³ Isto, str. 33.

¹⁴ Docter, Roald F., „Carthage and its hinterland“; *Iberia Archeologica*, Volume 13, 2009; str. 185 - 186

¹⁵ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 34.

¹⁶ Docter, Roald F., „Carthage and its hinterland“; str. 180-182

¹⁷ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 34

Tri velika groblja koja su se nalazila oko grada, pokazuju da je u Kartagi u prvih 100 godina postojanja, živjelo oko 30 000 stanovnika. Kartažani su svoje mrtve uglavnom pokapali u podzemnim grobnicama ili u zasebnim ukopanim grobovima prekrivenim nadgrobnom pločom. Uz svoje mrtve su prilagali različite predmete poput britvi, parfema, šminke, manjih posuda, kipića i dr., a upravo nam ti predmeti mogu pomoći prilikom rekonstrukcije rituala koje su provodili kako bi pokojniku olakšali prijelaz u zagrobni život. Kartažani su svoje pokojnike najprije prali i pomazali uljem prije nego li bi im nanijeli šminke na lice. Pokojnika bi tada izložili, te bi mu prinosili darove hrane i pića na posebnom oltaru, a nakon toga bi slijedila gozba i sprovod. Svoje mrtve su pokapali s predmetima za koje su smatrali da će im trebati u zagrobnom životu: oruđe, oružje, pečati, hrana, parfemi, razno bilje, uvezena keramika, i dr. Autor Richard Miles navodi kako su se tu nalazili i razni amuleti i drugi apotropejski predmeti koji bi štitili pokojnika od zlih duhova. Svakodnevna narav ovih predmeta dovodi do zaključka da su Kartažani zagrobni život vidjeli sličnim svakodnevnom životu, a to potvrđuju i grobni natpisi, te upozoravaju da ne otvaraju grob i ne ometaju mrtve. Čini se da su Kartažani vjerovali da se nakon smrti duša dijeli na dva dijela: *nephesh*, fizički dio duše koji ostaje u grobu i ima potrebe kao i svaka druga osoba koja jede i pije, te *rouah*, duhovni dio duše koji boravi u svijetu mrtvih. Kao i kod drugih naroda bogatiji pojedinci su bili pokapani s većim brojem luksuznih predmeta, koji su u početku bili uvoženi iz Egipta, Levanta i drugih dijelova Bliskog Istoka.¹⁸

Tijekom sredine 7. st. pr. Kr. Kartaga je i sama postala važan proizvođač tih predmeta uspostavom industrijskog područja koje se nalazilo odmah izvan gradskih zidina s keramičkim radionicama, radionicama za obradu metala i proizvodnju boje. Tako je grad postao važan proizvođač glinenih figurica, maski, nakita i predmeta od bjelokosti, te su oni tada izvoženi preko svih zapadnih feničkih kolonija. Važnost Kartage za ovo novo područje se ne može mjeriti samo kroz njezinu proizvodnju, jer kako je grad rastao tako je rasla i njegova potražnja za hranom i sirovinama, a one su bile ograničene u zaleđu Kartage. Ta potražnja Kartage je imala veliku ulogu u organizaciji drugih feničkih kolonija na središnjem području Sredozemlja. Dobar primjer toga je Sardinija na kojoj su tijekom 7. st. pr. Kr. Feničani podignuli niz novih naselja, od kojih su neka bila i utvrđena. Ta nova naselja su se razlikovala od starijih kolonija po tome što u njima nije bilo vjerskih i javnih zgrada, te su također bila puno manja po broju stanovnika. Glavna zadaća ovih novih naselja bila je osigurati pristup plodnim poljima i rudama bogatim brdima, te se kraj njihova rasta podudara

¹⁸ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 34

s nestankom nalaza o kartažanskoj proizvodnji nuraških amfora, koje su bile korištene za prijevoz metalne rude i hrane. Upravo to vodi do zaključka da su ta nova naselja bila dio feničke strategije da preuzme kontrolu nad sredstvima za proizvodnju na otoku u korist rastuće kartažanske trgovine.¹⁹

Složena konstrukcija nekih ranijih grobnica u Kartagi i bogatstvo grobnih predmeta, koje uključuje zlatne medaljone, razne ogrlice i naušnice, češljeve i ogledala od pažljivo izrezbarene bjelokosti, te također brojni emajlirani ili keramički skarabeji i amuleti s prikazom egipatskih božanstava i faraona korišteni za zaštitu od zla, potvrđuju da su prilike u novom gradu privukle članove feničke trgovačku elite i da je ova grupa vodećih građana brzo došla do još većeg bogatstva. Stoga se čini da je Kartaga osnovana kao pravo kolonijalno središte u čijemu se središtu nalazila fenička trgovačka elita, koja je vladala Kartagom kroz gotovo cijelu njezinu povijest.²⁰

Kasnije grčke tvrdnje da je Kartaga bila monarhija kojom su vladali kraljevi do 6.st. pr. Kr. su prema mišljenju autora Richarda Milesa bile zasnovane na krivom tumačenju njezine vladajuće elite. Od njezinih najranijih početaka Kartagom je vladala aristokratska skupina pod nazivom *b'lm* koja je u svojim rukama imala sve važne pravne, izvršne, vjerske i vojne organe vlasti. Na čelu ove hijerarhije se nalazila obitelj koja bi se svojim bogatstvom i moći izdvajala od drugih pripadnika elite tog određenog vremena.²¹ Grčki pisci su članove te obitelji nazivali kraljevima i izgleda da su oni imali neku izvršnu vlast nad drugim stanovništvom, pogotovo po pitanju zapovijedanjem kartažanskom vojskom. Od zadnjih desetljeća 6. st. pr. Kr. do prvog desetljeća 4. st. pr. Kr. vladajuća obitelj su bili Magonidi. Titula kralja kod Kartažana nije bila ograničena samo na jednu obitelj, što vodi do zaključka da iako je sadržavala moći monarha, titula kralja nije bila nasljedna već ju je dodjeljivalo savjetničko vijeće starješina. Autor Richard Miles navodi kako je sama priča o Elissi mogla poslužiti kartažanskoj eliti da potvrde svoj privilegirani status, a ideja o prvoj kraljici koja je umrla bez djece je mogla poslužiti kao opravdanje za oligarhijsku vlast, te je u isto vrijeme negirala nasljednu moć vladara.²²

Ponos koji je kartažanska elita držala u svoje tirske podrijetlo se ne smije pogrešno shvatiti kao ropska odanost ekonomskom i političkom planu Tira, jer je Kartaga vrlo brzo

¹⁹ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 34

²⁰ Isto, str. 34

²¹ Miles, Richard, „Carthage: A Mediterranean Superpower“, *Historically Speaking*, Volume 12, No. 4, 2011; str. 36

²² Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 35

pokazala da će sama odlučivati o svome položaju među sredozemnim zemljama, a to se može vidjeti i iz činjenice da je Kartaga zadržala jake trgovačke veze s Egiptom u razdoblju kada je feničkim gradovima to bilo zabranjeno od strane njihovih asirskih 'saveznika'.²³

4. Vjera i žrtvovanje djece

Kao i u mnogim drugim zemljama i gradovima, hramovi u Kartagi su bili najveće i najbogatije građevine, a članovi vladajuće elite su bili oni koji su dodjeljivali titulu vrhovnog svećenika. U većim hramovima se mogao naći velik broj specijalista koji su se brinuli za određene poslove u samome hramu. Tako su se tu nalazili zapisničari, pjevači, glazbenici, ljudi koji su se brinuli za svjetlo, brijači i mesari, a njihov je zadatak bio osigurati ispravno izvođenje svetih rituala koji su ovisili o božanstvu kojemu je hram bio posvećen. Organizacija tih hramova je bila takva da je postojao zapisnik sa cijenama određenih rituala, a žrtve su bile podijeljene u različite kategorije ovisno o njihovoj cijeni. Ti dokumenti nisu bili važni samo za život kartažanskih svećenika i radnika u hramu, već su i davali određenu vrstu zaštite ljudima koji bi koristili njihove usluge, jer su u tim dokumentima bile zapisane i kazne koje mogu biti podignute protiv onih svećenika koji koriste svoj položaj kako bi se obogatili. Svi poslovi koji su se obavljali u hramu su bili nadgledani od strane članova elite, pa su tako pod svojom kontrolom imali i same resurse hrama.²⁴

Iako je bog Melkat bio od velike važnosti u tirskom panteonu, te u svim većim zapadnim feničkim kolonijama, on nikada nije imao taj položaj u Kartagi. Iako je ostao jedno od važnijih božanstava sa svojim hramom i svećenicima koji su vršili rituale u njegovu čast, dva najvažnija božanstva u Kartagi su bila Baal Hammon i njegova žena Tanit. Iako se u kartažanskim zapisima često spominjala nazivala kao „lice Baal-a“, božica Tanit nikada nije imala manju ulogu od njega.²⁵ Kako se njezin simbol, stilizirana ženska figura slična egipatskom križu *ankh*, nalazio na velikom broju stela u Kartagi, ona je često prikazivana kao zaštitnica grada, što je bilo u velikom kontrastu s njenom ulogom manjeg božanstva u Feničana. Za razliku od nje, Baal Hammon koji je često bio prikazivan kao polumjesec bio je jedno od važnijih božanstava na Levantu. Sam naziv „Baal“ je bio titula koja je značila gospodar, te je bila dodjeljivana i izvjesnom broju drugih božanstava, a točno značenje naziva

²³ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 35

²⁴ Isto, str. 35

²⁵ Stuckey, Johanna, „Tanit of Carthage“; *Cross-Quarterly for the Goddess Woman*, Lammas, 2009, Vol. 8-4, str. 4-6

„Hammon“ nije poznato. Samostalni razvoj Kartage od Tira se tako može vidjeti u činjenici da iako su nastavili štovati stara fenička božanstva, njihov panteon nije bio isti kao njihov.²⁶

Autorica Johanna Stuckey navodi kako se od 3. tisućljeća prije Krista pa nadalje u bliskoistočnim tekstovima spominje *molk*, koji je označavao dar ili žrtvu.²⁷ Upravo se ta riječ često koristila prilikom opisivanja žrtvovanja prvorodne djece kako bi se udovoljilo bogovima kada je određenu zajednicu zahvatila kakva katastrofa. Određeni grčki izvori su tvrdili kako su Feničani, tijekom velikih opasnosti, žrtvovali sinove prinčeva u čast boga Ela, koji je i sam žrtvovao svoga sina kako bi spasio zemlju od katastrofe. Od arheoloških dokaza, pronađen je samo jedan *tophet*, sveto mjesto na kojemu se odvijao ovaj oblik žrtvovanja, u Levantu, te samo jedna stela čiji prikaz pokazuje mogućnost *molka*. Bez obzira na to, ostao je velik broj starih grčkih zapisa koji govore kako je žrtvovanje djece kod Katažana opstalo. Najcjelovitiji i najdramatičniji opis donosi povjesničar Diodor Sicilski koji piše: „U gradu im se nalazio brončani prikaz Kronosa, s ispruženim rukama, dlanovima okrenutima prema gore i nagnutima prema tlu, tako da se svako dijete stavljeno na njih klizne i padne u duboku i otvorenu rupu ispunjenu vatrom.“²⁸ Različiti pisci pisali su različite stvari o žrtvovanju djece, pa tako postoje zapisi kako su roditelji mogli izbjeći žrtvovanje vlastitog djeteta tako da bi zamijenili svoje dijete s kupljenim djetetom s ulice, čije bi majke izgubile svu novčanu naknadu ukoliko bi plakale ili žalile za svojim izgubljenim djetetom. Također postoji zapis kako je prilikom ovih žrtvi svirala glasna glazba kako se ne bi čuo vrisak žrtava.²⁹

Autor Richard Miles navodi kako bi ove optužbe bile pripisane grčkim klevetama da nije bilo dvojice zaposlenika francuskog kolonijalnog ureda, koji su postali sumnjičavi nakon što je jedan trgovac uvijek nudio prekrasne punske stele. Jedna od tih stela s prikazom svećenika s desnom rukom podignutom u molitvi dok mu je u lijevoj ruci umotano dijete ih je jako zaintrigirala. Na steli se također nalazio i natpis '*MLK*', koji je mogao biti skraćenica za pojam *molk*. Nakon što su otkrili odakle su dolazile te stele, i sami su počeli kopati te su pronašli nekoliko zavjetnih darova, od kojih se svaki sastojao od stele s posvetama Baal Hammonu i Tanit, često popraćenima glinenim urnama u kojima su se nalazile kosti, a

²⁶ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 35

²⁷ Stuckey, Johanna, „Tanit of Carthage“; str. 9

²⁸ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 35

²⁹ Isto, str. 35

ponekad i dragulji i amuleti. Kada su analizirali sadržaje urni otkrili su da je gotovo svaka sadržavala spaljene ostatke djece.³⁰

Kasnija istraživanja su pokazala kako je *topheta* u Kartagi bio korišten barem od sredine 8. st. pr. Kr., te kako su u zapadnim feničkim kolonijama ova žrtvovanja trajala puno duže nego u istočnim sredozemnim zemljama. Također je otkriveno kako su postojale tri faze djelovanja na mjestu *topheta*, od kojih je prva datirana u razdoblje od 730. do 600. god. pr. Kr.. Ova faza je bila obilježena složenim zavjetnim spomenicima, koji su uključivali obeliske i vrstu spomenika zvanu *cippi*. Analiza urni iz ovog i kasnijih razdoblja je pokazala da su one sadržavale spaljene ostatke djece i životinja.³¹

Analiza ljudskih kostiju i spaljenih ostataka u Kartagi je otkrila kako je velika većina ostataka pripadala mrtvorodenima ili novorođenčadi, za koju se pretpostavlja da su umrla prirodnom smrću. Ova otkrića su potvrđena i nalazima s *topheta* na Sardiniji, gdje je samo 2% djece bilo starije od nekoliko mjeseci. Kao objašnjenje za ove nalaze autor Richard Miles navodi kao se tu vjerojatno nije radilo o žrtvovanju djece, koliko o zamjeni mrtve za žive žrtve, te da ukoliko njih nije bilo da se umjesto nje žrtvovala neka životinja. Autor Richard Miles navodi kako nedostatak dječjih grobova u Kartazana i drugih zapadnih Feničana nije prilog tome da su oni žrtvovali djecu, nego da je *tophet* zapravo bio mjesto na kojemu se sahranjivalo one za koje se nije smatralo da su dosegli dob punopravnog člana zajednice.³²

Iako se takvi zaključci i dokazi slažu kod ranijih faza djelovanja kartažanskog *topheta*, oni se ne slažu s kasnijim dokazima. Kada su analizirani sadržaji urni iz 4. i 3. st. pr. Kr. pokazalo se kako oni sadrže puno više ljudskih ostataka, te da se tu radilo o starijoj djeci od 1 do 3 godine. Kako su neke urne sadržavale više ostataka, dvoje ili troje djece, dovodi se do zaključka kako se tu vjerojatno radilo o braći i sestrama. Autor Richard Miles navodi kako je jedno od mogućih objašnjenja moglo biti da mrtvorodeni ili zamjenske životinje više nisu mogle zadovoljiti Baala i Tanit, te da je starije dijete moralo biti žrtvovano kada bi se dijete obećano bogovima rodilo mrtvo. Iz natpisa pronađenih na stelama može vidjeti da se tu ne radi o zamjenskoj žrtvi, nego o plodu njegova tijela.³³

Kada se uzmu u obzir arheološki dokazi, može se zaključiti da su u razdobljima velikih kriza Kartazani i drugi zapadni Feničani žrtvovali svoju djecu za dobro svojih obitelji i

³⁰ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 35

³¹ Isto, str. 35-36

³² Isto, str. 36

³³ Isto, str. 36

zajednica. Također dokazi pokazuju da *tophet* nije bio neka mračna tajna nego simbol prestiža u zapadnih Feničana, te su se stoga *topheti* nalazili samo u najvećim i najbogatijim naseljima ili gradovima, a djeca koja su bila žrtvovana su uglavnom bili potomci elite. Iako su žrtvovana djeca bila potomci elite, rituali koji su održavani na *tophetu* su smatrani važnima za blagostanje cijele zajednice, te su stoga bili službeno odobravani od strane javnih vlasti.³⁴

5. Uspon trgovačke velesile

573. god. pr. Kr. Tir je bio prisiljen potpisati ponižavajući mir s babilonskim kraljem Nabukodonosorom, te znanstvenici smatraju kako je upravo propast Tira kao samostalne trgovačke sile bila razlog ekonomske krize koja je zahvatila zapadne feničke kolonije u istom razdoblju, ali pravi razlog tomu je bio pad vrijednosti srebra. Trgovina srebrom s Bliskim Istokom bila je od tolike važnosti da je početkom 6. st. pr. Kr. trgovački promet od Hispanije do Levanta drastično opao. Tir tako više nije imao zaštitu u svojoj reputaciji kao glavnoj sili u trgovini dragocjenim metalima, te su mnoge manje feničke trgovačke postaje uzduž južne španjolske obale bile osuđene na propast. Jedini razlog postojanja većine ovih naselja bila trgovina malih razmjera koju su olakšavali teretni brodovi koji su tuda polazili na putu za Gad, pa su s nestankom trgovine ove zajednice bile brzo napuštene. Nasuprot tome, feničke kolonije na području središnjeg Sredozemlja su izašle iz ove ekonomske krize gotovo neoštećene, najvjerojatnije zbog činjenice da je njihov fokus više bio na trgovini duž Tirenskog mora i vezama s Egejskim područjem. Za Kartagu je nestanak tirske trgovačke brodove označavao glavnu priliku za povećanjem svoje trgovačke mreže, pogotovo po pitanju opskrbe dobrima i sirovinama s istočnog sredozemnog područja, Egipta i Levanta. Propast trgovačkog puta od Španjolske do Levanta, koji je imao važnu ulogu u ranom razvoju Kartage, se sada pokazao kao katalizator za ono što je jedan njemački učenjak nazvao „usponom velesile“.³⁵

O prirodi ove nove velesile su se vodile mnoge rasprave, te su mnogi povjesničari vidjeli Kartagu kao imperijalističku silu koja je brzo htjela dominirati zemljama zapadnog Sredozemlja kroz vojnu i ekonomsku nadmoć, te je stoga postojala slika o Kartažanima kao agresivnim i opasnim osvajačima čiji je jedini cilj bio osvojiti stari svijet već prožet zapadnim civilizacijama. Ovo se pokazalo točnim u slučaju Hispanije, gdje su Kartažani često bili

³⁴ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 36

³⁵ Isto, str. 36

držani glavnim krivcima za propast starog Tarteškog kraljevstva. Promovirajući ideju da su Tartežani bili velika zapadna civilizacija, neki učenjaci su bili zagovornici toga da je Andaluzija bila podvrgnuta brutalnoj kartažanskoj invaziji krajem 6. st. pr. Kr. Ove izjave potvrđuju mnogo kasniji rimski izvori koji govore kako su Kartažani na podmukao način osvojili Gad nakon što su ih njegovi izmučeni stanovnici molili za pomoć protiv neprijateljskih hispanskih snaga.³⁶

Rimski povjesničar iz 3. st. pr. Kr., Justin, govori kako je Malchus, kartažanski general ili „kralj“, nakon što je osvojio velik dio Sicilije bio teško poražen na Sardiniji sredinom 6. st. pr. Kr. Nevoljni prihvatiti takvu sramotu, kartažansko vijeće starješina je odlučilo kazniti generala i njegove preostale vojnike tako da su ih poslali u progonstvo. Malchus i njegovi vojnici, ogorčeni oštrinom ove presude, pogotovo jer su uživali velik uspjeh u prošlosti, se bune. Nakon što je opsjeo Kartagu, Malchus ju je i osvojio, a kasnije biva i pogubljen nakon što je bio optužen za zavjeru da postane kralj. Justin također donosi izvještaj da je kasnije u 6. st. pr. Kr. drugi kartažanski general, Mago, poslao vojsku na Sardiniju pod vodstvom svojih sinova Hazdrubala i Hamilkara. Ova ekspedicija je gotovo završila katastrofalno nakon što je Hazdrubal umro od rana zadobivenih u bitci, ali su Kartažani ipak uspjeli osvojiti južni dio otoka i protjerati dio domorodačkih plemena u planinsku unutrašnjost. Postoji nekoliko arheoloških dokaza koji potvrđuju da je na otoku bilo nemira tijekom sredine 6. st. pr. Kr. Utvrđena fenička naselja Monte Sirai i Cuccureddus su bila napuštena, od kojih je potonje bilo i spaljeno, a glavno nuraško naselje Su Nuraxi je bilo nasilno uništeno.³⁷

Autor Richard Miles navodi kako se ove dramatične priče o tiranskoj i gramzivoj Kartagi u 6. st. pr. Kr. ipak mora gledati s određenom dozom skepticizma, pogotovo ako su pisane u mnogo kasnijim razdobljima, ili u vremenu nakon punskih ratova, kada su ovakvi negativni stereotipi bili čvrsto utemeljeni u grčkoj i rimskoj kulturi. Na samoj Sardiniji ne postoje dokazi o dugoročnoj okupaciji od strane Kartažana tijekom ovog razdoblja, te bi arheološki dokazi o nasilju i nemirima mogli govoriti o sukobima između Feničana i domorodačkih plemena, ili čak o krvavim sukobima između nuraških skupina.³⁸

Ako su priče o Malchusu i Magu temeljene na istini, onda bi one mogle biti književni dodatci dalekim sjećanjima povezanim s kratkoročnom kartažanskom intervencijom kako bi

³⁶ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 36

³⁷ Isto, str. 37

³⁸ Isto, str. 37

zaštitili feničke interese na otoku. U prvoj polovici 6. st. pr. Kr. Kartaga je još uvijek ovisila o prekomorskom uvozu gotovo polovine svoje hrane, a Sardinija je ostala važan izvor tih dobara. Tako se čini da kartažanska strategija na otoku nije bila nasilno osvajanje, već unaprjeđenje prikupljanja i prijevoza poljoprivrednih proizvoda i sirovih materijala iz unutrašnjosti kroz osnivanje dvaju novih gradova, Caralisa i Neapolisa, grada na zapadnoj obali otoka. U južnoj Španjolskoj također ne postoje uvjerljivi dokazi o kartažanskoj invaziji, a pad Tarteškog kraljevstva nema ništa s kartažanskom invazijom već s unutrašnjim borbama i gubitkom trgovine metalom s Levantom, koja je bila glavni izvor bogatstva njihove elite. Ako su se spomenute kartažanske vojne intervencije i dogodile, one su vjerojatno bile kratkotrajne jer nema nikakvih arheoloških dokaza koji govore o dužoj kartažanskoj okupaciji južne Španjolske. Kartaga je djelomično trgovinu nakon propasti trgovine metalom između Levanta i Ibera, ali ta je trgovina bila vrlo ograničena. Postojala je određena kartažanska kolonizacija Andaluzije, ali je njihov trud uglavnom bio okrenut prema obnovi širenju već postojećih feničkih naselja poput Malage i Ebususa, današnje Ibize. Kartaga je počela ostvarivati kontrolu nad prekomorskim područjima tek krajem 5. i početkom 4. st. pr. Kr., ali i tada se ona ne bi mogao nazvati imperijalističkom zbog nedostatka dokaza o osvajanjima, upravi, prikupljanju poreza, trgovačkim monopolima ili vanjskoj politici.³⁹

5.1. Kartažanski novac

Kartaga je svoj novac kovala od kasnog 5. st. do 146. god. pr. Kr. kada je bila uništena od strane Rimljana, te je nakon uništenja grada većina kartažanskog novca povučena iz optjecaja i pretopljena, te je to vjerojatno razlog njegova nedostatka na području sjeverne Afrike u kasnijim razdobljima. Pretpostavlja se da je kartažanski novac davan vojnicima kao nagrada nakon Trećeg punskog rata umjesto republikanske bronce, pa ih je rimska vojska prenijela na područje Jadrana krajem 2. i poč. 1. st. pr. Kr. Kartažanski novac je u gradinskom naselju na lokalitetu Sveta Trojica kod Starigrada Paklenice zastupljen sa četiri primjerka. Svi primjerci s lokaliteta Sveta Trojica potječu iz razdoblja od 221. do 146. god. pr. Kr., kada je kovan spomenuti novac s karakterističnim prikazom glave božice Tanit okrunjene vijencem klasja na aversu ulijevo i konjem udesno na reversu. Zastupljeni su novci srednje i male veličine, dok primjerci izrazito velikih dimenzija koji se pojavljuju u skupnim nalazima, na lokalitetu Sveta Trojica, zasad nisu zastupljeni.⁴⁰ Kod nalaza numidskog i kartažanskog

³⁹ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 37

⁴⁰ Dubonić Galvan, Martina, Glavaš Vedrana, „Prilog poznavanju najstarijeg optjecaja novca na prostoru južnog Velebita“; *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 28, No. 1, 2011; str. 102-103

novca općenito, primijećena je veća istrošenost novca Kartage, što upućuje na duže vrijeme njegovog opticaja.⁴¹

Najbliži pojedinačni nalazi kartažanskog novca istog tipa zabilježeni su u Ninu, Nadinu, Jagodnji i Stabnju, potom u Skradinu, Ivoševcima, Golubiću, Zvonigradu, te s prostora Velebita u Karlobagu, na gradini Kuk u Senju, te na lokalitetu Senj –Velika vrata. Najveći dio ovog novca potječe iz nekolicine ostava tzv. mazinskog tipa s prostora Like i susjedne Bosne i Hercegovine.⁴²

Iz raznih arheoloških nalaza diljem Mediterana, poznato je da su Kartažani kovali nekoliko vrsta novca. Tako su u početku kovali uglavnom zlatni novac, dok su u kasnijim razdobljima počeli kovati i srebrni novac, te novac od elektruma. Nakon Punskih ratova, Kartaga više nije imala svoje staro bogatstvo, te je tada počela kovati svoj novac od drugih materijala poput bronce. Sam izgled kartažanskog novca nije se puno mijenjao kroz razdoblja, te se stoga na njihovom novcu gotovo uvijek može naći prikaz konja ili stabla palme. Dakako, postoji nekoliko iznimki, te su tijekom vladavine dinastije Barka, poznate dvije vrste novca kovanog na području Španjolske. Prva je sadržavala prikaz Hamilkara Barke, te je bila kovana u razdoblju nakon 237. godine pr. Kr.. Inače je svaki muški prikaz na kartažanskom novcu bio povezivan s bogom Melkartom, ali kako je na ovom prikazu muškarac obrijan i nosi dijademu, zlatnu vrpцу koju je nosila i helenska kraljevska obitelj, jasno je da se tu ne radi o njemu. Ovo je ujedno bio i jedini kartažanski novac na kojemu je na poledini bio prikaz galijske, čiji detaljan prikaz označava pomorsku silu ili veliku pomorsku pobjedu. Tu je također pronađena i druga vrsta novca kovanog u Španjolskoj, koja sadrži prikaz Hanibala s jedne strane, te slona s druge. Tijekom osvajanja Italije, Hanibal je u Brutiju dao kovati novac od elektruma čiji je izgled bio sličan onom rimskom s prikazom Jupitera u kolima dok se sprema baciti munju na poledini, te dvostrukim prikazom lica božice Tanit umjesto rimskog boga Janusa.⁴³

⁴¹ Bonačić Mandinić, Maja, „Aes rude i ostava sjevernoafričkog novca iz Arheološkog muzeja u Splitu“; *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, Vol. 99, No. 1, 2006.; str. 203

⁴² Dubonić Galvan, Martina, Glavaš Vedrana, „Prilog poznavanju najstarijeg optjecaja novca na prostoru južnog Velebita“; str. 103

⁴³ Markowitz, Mike, „Coinage of Carthage“ (<https://coinweek.com/featured-news/coinage-of-carthage/>)

6. Širenje u Africi

Kartažansko trgovačka ekspanzija tijekom ovog razdoblja se najčešće pripisuje nedostatku poljoprivrede u njenom zaleđu. Međutim, arheološki dokazi iz same Kartage pokazuju kako je Kartaga, iako je i dalje održavala svoje prekomorske trgovačke mreže, tijekom ovog razdoblja polako počela napuštati svoju prijašnju ovisnost o prekomorskom uvozu namirnica. Paleobotanička analiza je otkrila izvanredno raznoliku prehranu u Kartažana, koja se sastojala od pšenice, ječma i drugih žitarica, brojnih vrsta povrća, mahuna, leće i voća poput šipka, smokvi, grožđa, maslina, breskvi, šljiva i dinja, te badema i pistacija. Autor Miles također navodi kako su često jeli ribu i druge morske plodove, ovce, koze, svinje, piletinu, a u određenim slučajevima čak i pse. Od druge polovice 6. st. pr. Kr. nadalje većina ovih namirnica je potjecala iz kartažanskog sjevernoafričkog područja.⁴⁴

Još uvijek je nepoznato kako je Kartaga došla do ovih novih područja, je li kroz savez s lokalnim libijskim vođama ili kroz vojna osvajanja, ali znamo kako je tijekom 6. st. pr. Kr. Kartaga počela širiti svoj autoritet preko plodnih dolina rijeke Medjerde i rta Bon, Lijepi rt, kroz izgradnju brojnih utvrda i naselja. Kasniji grčki zapis o rtu Bonu daje objašnjenje za privlačnost ovog područja gradu s rastućim stanovništvom: „Sva zemlja...bila je prožeta vrtovima i voćnjacima koje su navodnjavali brojni izvori i kanali. Tu su se nalazili dobro izrađeni ljetnikovci koji pokazuju rasprostranjeno bogatstvo. Kuće su bile ispunjene stvarima koje pridonose uživanju u životu i pune stanovnika zahvaljujući dugom miru. Zemlja je bila puna vinove loze, stabala maslina i velikim brojem voćki. S obje strane su se na pašnjacima nalazila stada volova i ovaca, a blizu glavnih pašnjaka i močvara su se nalazila krda konja. Ukratko na ovoj zemlji se nalazilo raznoliko blagostanje najutjecajnijih kartažanskih zemljoposjednika koji su uživali koristiti bogatstvo za životne užitke.“⁴⁵

Jedno od važnijih nalaza na području rta Bona je i grad Kerkouane, čija važnost nije u njegovim izvrsnim zgradama ili materijalnoj kulturi, već u njegovom opstanku. Dok većina drugih gradova leži ispod rimskih, bizantskih, arapskih i sada tunižanskih naselja, Kerkouane se, nakon što su ga Rimljani uništili, nije ni smatrao vrijednim obnove. Kakav je bio kartažanski naziv ovog malog grada nam nije poznato, jer se njegovo ime ne spominje u preživjelim povijesnim zapisima staroga svijeta, ali nam i dalje daje pogled u život jednog malog grada u punskoj sjevernoj Africi. Život većine stanovnika punske sjeverne Afrike je vjerojatno bila borba za opstanak, a upravo je takav život bio i u Kerkouanumu. Njegova

⁴⁴ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 37

⁴⁵ Isto, str. 38

voda, iako su je imali dosta, je bila slana, a okolna zemlja je bila nepogodna za veću poljoprivredu. Također, iako se nalazio na obali, Kerkouanum nije imao prirodnu luku. Iako je većina ostataka grada datirana u 3. st. pr. Kr., prije nego što je bio uništen od strane Rimljana, Kerkouanum nam i dalje daje cjelovitu sliku života malog punskog grada u sjevernoj Africi. Većina stanovnika grada se vjerojatno bavila ribarstvom i proizvodnjom te je poznato da su glavne industrije u gradu bile proizvodnja soli, proizvodnja purpurne boje, sudeći po velikom nalazu školjki, te proizvodnja garuma ili ribljeg umaka.⁴⁶

Unatoč njegovoj skromnoj veličini, grad je bio prilično raširen, sa zgradama koje su se nalazile uz široke ulice koje su bile ispunjene javnim trgovima. Najistaknutija javna zgrada u gradu je bila hram, na čijim su se rubovima nalazili pilastri, te koji je sadržavao vestibul koji je vodio u dvorište podijeljeno u dva dijela oltarom i podijem. Žrtveni oltar se nalazio u prednjem dijelu, a iza se nalazio prostor za ritualne gozbe. Iako arheolozi nisu sasvim sigurni koja su točno božanstva bila štovana u hramu, pronađeni artefakti daju naslutiti da su to mogli biti Melkart, njegov sin Sid i Tanit, što je moglo označavati status kolonijalnog naselja Kerkouaneuma. Tu su pronađene dvije glave od terakote koje su predstavljale jedno starije bradato božanstvo i jedno mlađe obrijano božanstvo, koje pokazuju veliku sličnost s prikazima Sida i Melkarta u hramu u antama na Sardiniji.

Najupečatljiviji dio Kerkouaneuma su bile njegove privatne rezidencije koje su građene u tradicionalnom punskom stilu. Većina kuća se sastojala od nekoliko prostorija, uključujući prostorije za život i za skladištenje, građениh oko središnjeg dvorišta. One najbolje su imale već ugrađene kredence i škrinje, a neke su čak sadržavale i ugrađene krušne peći, te je većina imala i gornji kat sa sobama i terasom. Ono što je najviše iznenadilo arheologe koji su sudjelovali u iskapanju Kerkouaneuma je broj kupaonica i način na koji su građene. Za razliku od onih u Kartagi u kojoj su kade bile stojeće, većina kada u Kerkouaneumu je bila ugrađena u prostoriju, dok su one složenije imale i mjesto na kojemu se može sjesti u obliku stepenice i bazenčić, te su bile prevučene vodootpornim materijalom. Također, neke kupaonice su bile podijeljene na dio za presvlačenje i dio za pranje. Za razliku od grčkih kuća u kojima je kupaonica bila spojena s kuhinjskim dijelom, one su se u Kerkouaneumu nalazile u hodniku koji je vodio s ulice u kuću. Iako za takav položaj postoje praktični razlozi poput dostupnosti odvoda i vode, ovaj položaj također navodi na to da je

⁴⁶Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 38

pranje tijela u punskom svijetu viđeno kao važan ritual pročišćenja koji je označavao prijelaz iz javne sfere izvan kuće u privatnu.⁴⁷

Kerkouaneum također donosi i važne podatke o interakciji Kartažana i domaćeg libijskog stanovništva. Iako vjerska djelovanja i arhitektura, te korištenje punskog jezika, pokazuju snažan kartažanski utjecaj, snažni domaći libijski elementi su i dalje bili vidljivi. Oni se ponajviše vidljivi u pokapanju mrtvih, te se tako u Zybacovoj grobnici mogu vidjeti libijski elementi pokapanja. Ti elementi su bili pokapanje mrtvih u fetalnom položaju, te pronalazak tragova crvenog okera u grobnici koji je bio korišten u tadašnjim libijskim pogrebima. Osim toga stanovnici ovog grada su bili povezani i sa sredozemnim svijetom, što se može vidjeti u pronalasku vrča za vino antičkog stila s prikazom homerskog junaka Odiseja kako bježi iz špilje kiklopa Polifema, te jonske posude pronađene u grobnici datiranoj u 6. st. pr. Kr. Elementi grčke arhitekture poput jonskih kapitela su često bili korišteni, a neke upečatljivije privatne kuće su pokazivale velik grčki utjecaj, poput dvorišta okruženih peristilom. Kartažanski utjecaj se tijekom 6. st. pr. Kr. proširio prostorima sjeverne Afrike s uspostavom novih trgovačkih naselja duž obale u dogovoru s domaćim lokalnim vođama, a njihovi trgovački odnosi sa starim feničkim kolonijama su se nastavili.⁴⁸

Tijekom 5. st. pr. Kr. dolazi do daljnjeg kartažanskog širenja u Africi s dolaskom plodnih područja Sahela i sidranskog zaljeva pod kartažansku vlast. Tijekom ovog je razdoblja Kartaga bila poznata kao proizvođač poljoprivrednih dobara kao što je bila poznata kao trgovačka sila. Istraživanja amfora u kojima su prenošene namirnice u grad pokazuju da je u zadnjim desetljećima 6. st. pr. Kr. većina ovih namirnica dolazila iz zaleđa Kartage. Također, istraživanja zemlje su pokazala kako u 5. i 4. st. pr. Kr. dolazi do pojave novih farmi i poljoprivrednih središta u zaleđu Kartage, ali i na samom poluotoku. Oni su uključivali i jednu vilu u Gammarthu, na sjeveru kartažanskog poluotoka, koja je bila poznata po proizvodnji maslinovog ulja.⁴⁹

Ime koje je snažno vezano uz kartažansku poljoprivrednu revoluciju je Mago, čije je stručno mišljenje po pitanju drveća, voća i vinogradarstva, te stočarstva, često citirano od strane grčkih i rimskih pisaca. Mago je također bio jedan od prvih zagovaratelja gnojiva i obrezivanja. Fizičke dokaze o njegovoj stručnosti su arheolozi pronašli u raznim sjemenkama voća poput grožđa, maslina, breskvi, šljiva i dinja, te čak i badema, lješnjaka i pistacija, od

⁴⁷ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 38-39

⁴⁸ Isto, str. 39

⁴⁹ Isto, str. 39

kojih poneki zahtijevaju neke složenije tehnike poput kalemljenja. Vino se također proizvodilo u velikim količinama, a posebno je poznato bilo slatko vino od sušenog grožđa, slično onome koje se i danas pije u Italiji. Velik broj kartažanskih amfora za prijevoz robe su pronađene diljem zapadnog Sredozemlja, a vjerojatno su sadržavale vino ili maslinovo ulje, koje se također proizvodilo u velikim količinama u sjevernoj Africi. Ovo područje je također bilo poznato po uzgoju smokava i šipka, koji je Rimljanima bio poznat kao “punska jabuka” ili *malum Punicum*. Kartažani su također bili poznati i po određenim tehnološkim napredcima u poljoprivredi, poput naprave za prešanje poznate pod nazivom *tribulum plostellum Punicum* ili “punska kolica”.⁵⁰

7. Otkrivanje Atlantika

Zanimljive priče govore o kartažanskim aktivnostima u mnogo daljim dijelovima Afrike. Grčki i rimski pisci govore kako su gotovo stoljeće prije grčkog putovanja u Atlantski ocean vođenog od strane Piteja iz Masalije u drugoj polovini 4. st. pr. Kr., dvije kartažanske ekspedicije poslane kako bi istražile svoju afričku i europsku obalu. Toliko je malo bilo znano o Atlantiku u antici da je uobičajeno mišljenje bilo da je on dio velike rijeke koja okružuje cijeli svijet.⁵¹

Prvi od ovih kartažanskih poduhvata, koji je uključivao brod kojim je zapovijedao stariji kartažanski zapovjednik Himilko, nalazi se u pjesničkim djelima i geografskim zapisima koje je u 4. st. pr. Kr. napisao rimski plemić, Festus Rufus Avienus, za svog mladog rođaka. Malo je vjerojatno da je Avienus nije pročitao originalni punski tekst, već je najvjerojatnije pročitao raniji grčki zapis o Himilkovim pustolovinama. Avienus piše kako je nakon što je prošao Herkulove stupove Himilkov brod krenuo sjeverno uz zapadnu obalu Iberskog poluotoka i Galijske. Putovanje je bilo dugo zbog plitkih mora na kojima nije bilo vjetrova, prostranih područja morske trave, te divovskih morskih čudovišta na koje su naišli putem.⁵² Skupina konačno dolazi na područje Bretanje, gdje je živio trgovački narod koji naziva “Oestrymnians”. Nakon toga Himilkov brod kreće dalje sjeverno, te se, nakon što je posjetio Irsku i Britaniju, Himilko vraća natrag u Kartagu.⁵³

⁵⁰ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 39

⁵¹ Isto, str. 39

⁵² Bosworth Smith, R., *Carthage and the Carthaginians*; Longmans, Green, and Co., New York, 1913, str. 44

⁵³ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 39

Poput Hamiklovog putovanja na sjever, zapisi o drugoj kartažanskoj atlantskoj ekspediciji se ne mogu pronaći u punskim tekstovima, nego u djelu nepoznatog grčkog pisca zvanom *Periplus*, pod naslovom "Hanonova plovidba", datiranog u 5. st. pr. Kr. Za samo djelo se smatra kako je zapravo vjerna kopija izvješća koje se nalazilo u hramu Baal Hamona u samoj Kartagi.⁵⁴ Ovo putovanje je bilo puno značajnije, te je prema zapisima flotila od 65 brodova s 30 tisuća muškaraca i žena, hranom i drugom opremom krenula zapadno prema Atlantiku pod vodstvom Hanona. Flota je najprije pratila obalu Maroka i Mauretanijske, pri čemu su putem osnivali brojna nova naselja, a kasnije je krenula južno uz obalu i duž velike rijeke, za koju se smatra da je rijeka Senegal, gdje ih je ponekad dočekaao otpor domorodaca koji im nisu dali da se iskrcaju tako što su ih gađali kamenjem, a ponekad su se skrili i pobjegli. Autor *Periplusa* piše kako su se dvanaest dana nakon što su napustili Kartagu Kartažani usidrili blizu velikih planina prekrivenih mirisnim, šarolikim drvećem, najvjerojatnije masiv Fouta Djallon u Gvineji Bisau. Kada su nekoliko dana kasnije kampirali u delti Nigera, posada se uplašila nakon što su logorske vatre rasvijetlile mrak, a tišinu razbili zvukovi glazbe, bubnjeva i glasnog vikanja u mračnoj džungli oko njih. „Nakon što su svjedočili čudnom prizoru velikih vatrenih bujica koje nestaju u moru, ekspedicija konačno dolazi do vrlo visoke planine zvane "Kočija bogova", gdje su bili svjedoci još vulkanskih aktivnosti, s plamenima koji sežu do zvijezda po noći."⁵⁵ Kasnije su u jednoj šumi, najvjerojatnije Gabona, naišli na velik broj stvorenja koja su opisana kao "dlakavi divljaci". Kartažani nisu uspjeli uhvatiti nijedan muški primjerak, zbog njihove sposobnosti penjanja i bijesa s kojim su se branili, ali su uspjeli uhvatiti tri ženke, koje su bili primorani ubiti zbog njihovog žestokog otpora. Kasniji rimski izvor tvrdi da su njihove kože bile izložene u hramu božice Tanit u Kartagi do uništenja grada. Hanon se zbog nestašice zaliha morao vratiti nazad u Kartagu, ali o putovanju nazad u Kartagu nema nikakvih zapisa.⁵⁶

Iako je nemoguće u potpunosti jamčiti njihovu povijesnu vjerodostojnost, ovakva putovanja su odlično odgovarala kartažanskoj rastućoj trgovačkoj i kolonizatorskoj reputaciji tijekom ovog razdoblja. Iako su zapisani brojevi ljudi koji su sudjelovali u ekspediciji sigurno preuveličani, iz zapisa je jasno da je osnivanje trgovačkih središta i radionica duž obalnih područja, bogatih morskim životom i stoga dobrim mjestom za osnivanje radionica za proizvodnju ljubičaste boje, morske ribe i garuma, bio važan dio ovog putovanja. Što se tiče

⁵⁴ Bosworth Smith, R., *Carthage and the Carthaginians*; str. 40-41

⁵⁵ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 40

⁵⁶ Isto, str. 39-40

metalnih ruda, postojali su izvori bakra u Mauretaniji i zlata u Gambiji i Gvineji Bisau, te su također postojale zalihe lako dostupnog kositra u sjevernoj Nigeriji.⁵⁷

Rasprave o ovim zapisima kartažanskih istraživanja i trgovine po Atlantiku se dugo vode među povjesničarima. Francuski učenjaci Jean-Gabriel Demerliac i Jean Meirat su čak otišli toliko daleko da su govorili da su putovanja bila dio plana Magonida da dobiju kontrolu nad atlantskom trgovinom. Kako bi dokazali svoju teoriju oni su govorili da su manji i pokretniji brodovi prevozili kositar, olovo, jantar, lan, kožu i bakar sa sjeverne atlantske obale, te zlato, kositar, bjelokost, kože, drago kamenje i riblje proizvode iz južnih područja, prije nego što su svi oni u Gadu prebačeni na velike trgovačke brodove na putu za Kartagu. Osim toga oni vide Himilkovo putovanje kao pokušaj da osiguraju pomorski prijevoz kositra iz Galije i Britanije kroz saveze s domaćim stanovništvom, kako bi imali prednost nad grčkom kolonijom Masilijom i njenim trgovačkim vezama s Galijom. Osim njih o ovim teorijama su raspravljali i drugi stručnjaci koji ističu nedostatak geografskog znanja vezanog uz ova područja u starim grčkim geografskim radovima, te šupljinama u arheološkim dokazima o kartažanskoj trgovini na sjevernoj ili afričkoj atlantskoj obali. Drugi su isticali sumnje u vjerodostojnost ovih zapisa govoreći kako su puni pretjerivanja koje je često povezivano s grčkom fantastičnom književnosti. Usprkos tome, postoje oni koji ističu kako opisi afričkih područja, te njegove flore i faune, ne mogu biti smatrani čistim proizvodom grčke mašte.⁵⁸

Nedostatku materijalnih dokaza o kartažanskoj prisutnosti u zapadnoj Africi i sjevernom Atlantiku se pripisuje činjenica da bilo začuđujuće da je takva prolazna prisutnost preživjela u obalnim područjima uz sve zemljopisne promjene koje su se dogodile u 2500 godina. Međutim, važnija primjedba leži u snažnim vjetrovima i strujama protiv kojih bi svaki brod trebao ploviti na putu nazad prema Herkulovim stupovima, ali iako bi duže razdoblje veslanja bilo potrebno da brod dođe do Kanarskih otoka, ovo ne bi bio nemoguć pothvat. Također postoje indikacije da su Kanarski otoci s vremena na vrijeme služili kao sklonište i mjesto za opskrbu mornara.⁵⁹

Autor Richard Miles navodi kako je jasno da zapadna afrička obala nije bila nepoznata zemlja u ovom razdoblju, jer je već u 7. st. pr. Kr. skupina feničkih mornara uspjela oploviti kontinent pod okriljem egipatskog faraona Neka II.⁶⁰ Također, grčki povjesničar Herodot

⁵⁷ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 40

⁵⁸ Isto, str. 40

⁵⁹ Isto, str. 40-41

⁶⁰ Isto, str. 41

donosi opis neobičnog načina razmjene kojeg su osmislili Kartažani kako bi mogli trgovati s afričkim plemenima: „Postoji zemlja u Libiji, i nacija, s druge strane Herkulovih stupova, koju imaju naviku posjećivati, u kojoj čim dođu odmah istovare svoju robu, i nakon što ju smjeste na obali, ostave, i vrate se na svoje brodove, pa podignu veliki dim. Domorodci, kada vide dim, dođu do obale i ostave zlata koliko misle da roba vrijedi, te se povuku natrag. Kartažani tada dođu do obale i pregledaju zlato. Ako misle da ga ima dovoljno, uzmu ga i odu svojim putem; ali ako misle da nema dovoljno zlata, vrate se na brod i strpljivo čekaju. Tada dođu domorodci i dodaju još svog zlata, dok Kartažani nisu zadovoljni. Nijedna strana nije nepoštena prema drugoj: sami Kartažani nikada ne diraju zlato dok ne dosegne vrijednost njihove robe, a domorodci nikada ne odnose robu dok zlato nije odneseno.“⁶¹

Još jedan grčki zemljopisac, Pseudo Skilaks, opisuje kako bi trgovci došli na otok Cerne, jedno od mjesta spomenutih u Hanonovom putovanju, odakle bi svoju robu kanuima prevezli do kopna i pokazali je domorodcima 'Etiopljanima', koji su opisani kao vrlo visoki i privlačni, s bradama, dugom kosom i tetovažama. Živjeli su u velikom gradu gdje je zapovijedao najviši među njima. Prehrana im se sastojala od mesa i mlijeka, te su pili vino. U ratu, njihova vojska se sastojala od konjanika, bacača koplja i strijelaca. Njihove posude za piće, narukvice i ukrasi za konje su bili napravljeni od bjelokosti. Kartažani su s njima trgovali mirisnim uljem, egipatskim kamenom i atičkim vrčevima, a u zamjenu su dobivali domaće životinje i kožu jelena, lavova i leoparda, te kožu i bjelokost od slonova.⁶²

Autor Richard Miles navodi kako se putovanja Hanona i Himilka najčešće opisuju kao proizvodi velike grčke mašte, jer se čini malo vjerojatnim da bi kartažanski trgovci redovito išli na to dugo i opasno putovanje do zapadne Afrike. Vjerojatnije je da je prvi dio Hanonova puta, na kojemu su osnivali nova naselja i trgovačke postaje uz atlantsku obalu današnjeg Maroka, bio glavni cilj tog pothvata, te da su kasniji dijelovi puta bili u svrhu otkrivanja i istraživanja. Stoga su ova nova kartažanska naselja na atlantskoj obali Maroka, mogla biti izvor velikih količina ukiseljene i usoljene ribe, koja se spremala u punske amfore iz tog određenog područja, te koja se prevozila u Korint oko 460. god. pr. Kr., a od tamo prema drugim grčkim gradovima. Uspostava tih novih naselja na atlantskoj obali Maroka se slaže sa širim planom kartažanske kolonizacije u kojemu se posebno ističe poljoprivredno iskorištavanje tijekom ovog razdoblja. Aristotel je isticao raseljavanje viška, siromašnih

⁶¹ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 41

⁶² Isto, str. 41

stanovnika u kolonije kao provjerenu metodu kojom je kartažanska elita izbjegavala moguće političke nemire.⁶³

8. Pojava punskog Mediterana

Iako Kartaga nije upotrebljavala nikakvu direktnu političku kontrolu nad starim feničkim zemljama u središnjem i zapadnom Mediteranu, to ne znači da se njezin utjecaj nije osjetio. Početak onoga što zovemo “punska” era je jako teško odrediti, ali tijekom druge polovice 6. st. pr. Kr. možemo vidjeti rastući utjecaj kartažanskih kulturnih obilježja u drugim zapadnim feničkim kolonijama. Sam naziv “punska” dolazi od latinskog naziva za Kartažane, Puni, koji je bio izvedenica od naziva za Feničane.⁶⁴ Najznačajnije od tih obilježja bilo je prihvaćanje punskog, levantskog dijalekta koji se koristio u Kartagi, te zamjena spaljivanja ukapanjem kao najčešćim oblikom pokapanja. Također, vidljivo je da je *tophet* postao važniji dio vjerskog života u onim zapadnim feničkim kolonijama u kojima ova tradicija nije bila toliko izražena. Po pitanju materijalne kulture, pogotovo luksuznih proizvoda, vidljiva je promjena u uvozu keramike iz istočnih dijelova Grčke za onu iz Atene, koja je bila omiljena u Kartagi. Politički gledano, raste značaj pojma zajednice, te članovi elite uživaju određena građanska prava i u drugim zapadnim feničkim kolonijama. Čini se kako je u Kartagi određena manjina stranaca i oslobođenih robova mogla steći status “Sidonskih prava”, koji su bili djelomično davanje određenih prava i privilegija vezanih uz kartažansko građanstvo.⁶⁵

Međutim, “punizacija” starih feničkih zapadnih zemalja nije bila jednostavno nametanje svoje kulture, te je u nekim područjima dovela do raznolikosti zbog sve slabijeg feničanskog utjecaja. Tako je vidljiv nestanak starih grobnih predmeta poput zdjela, posuda, posuda s mirisom, tanjura, te njihova zamjena raznolikijim setovima keramičkih predmeta. Ova raznolikost je vidljiva i u drugim vrstama umjetnosti, poput raznih motiva pronađenih na stelama u mnogim područjima pod kartažanskim utjecajem.⁶⁶

Pojaва onoga što definiramo kao “punski svijet” nije bio prijelaz sa starog feničkog svijeta, nego složeni proces stapanja s drugim domaćim i kolonijalnim kulturama kroz zapadni Mediteran. Ovo je najočitije na otoku Sardiniji, gdje velik broj uljanica ostavljenih u

⁶³ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 41

⁶⁴ Hunt, Patrick, „Carthage, ancient city“ (<https://www.britannica.com/place/Carthage-ancient-city-Tunisia>)

⁶⁵ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 41

⁶⁶ Isto, str. 41

punskim svetištima kao darovi pokazuje složenu povezanost između punskih i domaćih tradicija. Činjenica da su mnoga ovakva svetišta napravljena u starim nuraškim građevinama može označavati pripajanje domaćih obreda u punska vjerovanja, ili uvođenje punskih elemenata u tradicionalne domaće obrede. Prvotno su na različitim područjima poput Španjolske, Sardinije i Sicilije, ovo bile jedinstvene mikro-kulture svjetova u kojima žive feničanski ili punski naseljenici i domaće stanovništvo, koje su nastale trgovačkom razmjenom. Ono što se smatra 'punskom' kulturom je pojam koji se odnosi na različita kulturna iskustva što su se odvijala kroz cijeli zapadni i središnji Mediteran, te je tek kasnije u 5. i 4. st. pr. Kr. kada je Kartaga nametnula veću političku i ekonomsku kontrolu nad određenim područjima poput Sardinije, nastala jedinstvena kultura.⁶⁷

Tako je u Antama, izoliranom mjestu u jugozapadnoj Sardiniji, podignut hram punskom bogu Sidu, koji je prvotno bio levantsko božanstvo koje su fenički trgovci doveli na zapad. Iako je Sid u kartažanskom panteonu predstavljao manje božanstvo, već je u 4. st. pr. Kr. bio poznat od strane punske populacije na Sardiniji kao bog zaštitnik otoka. Hram je bio tipičnog punskog dizajna s oltarom na otvorenom gdje su se bogu prinosile žrtve paljenice. Iako se nalazio u samotnoj dolini okruženoj šumovitim brdima, hram je privlačio velik broj ljudi različitih društvenih statusa, koji su dolazili čak i iz Caralisa. Njegova važnost leži u kamenoj površini na kojoj se nalazio, koja je bila smatrana svetim mjestom nuraškog boga Babia davno prije nego što su Feničani došli na otok. Arheološka iskapanja su otkrila brončane kipiće golog ratnika, za kojeg se kaže da je bog Babi, koji desnu ruku drži u blagoslovu, a u lijevoj ima veliko koplje, a datiran je u razdoblje između 9. i 8. st. pr. Kr. Ova ratnička figura pokazuje velike sličnosti s prikazom Sida koji je također imao podignutu desnu ruku i koplje u lijevoj. Osim toga, povezanost s bogom Babijem bi mogla objasniti veliki broj željeznih vrhova strijela i koplja pronađenih među zavjetnim darovima Sida, jer su ovi predmeti bili čvrsto vezani uz prijašnje božanstvo. Ante su stoga odličan primjer kulturnog spoja koji se odvijao na otoku tijekom punskog razdoblja.⁶⁸

⁶⁷ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 41

⁶⁸ Isto, str. 41-42

9. Novi prijatelji, stari neprijatelji

Feničani su već u ranom 8. st. pr. Kr. na Siciliji osnovali svoje kolonije, od kojih su najvažnije bile Panorm, današnji Palermo, Solus i Motija, smještena na otoku u zaštićenom zaljevu odmah uz obalu Sicilije koji je spojen s kopnom uskim rtom. Na otoku na kojem se nalazila Motija prve zgrade su bile skladišta i radionice, koje su kasnije bile združene s brojem drugih zgrada i vjerskih objekata, od kojih je najznačajnije bilo svetište Cappidazzu. Međutim, Feničani na Siciliji su ubrzo došli pod veliki pritisak vala grčkih kolonista koji su došli na otok u zadnjim desetljećima stoljeća, a koje je tu privukao položaj otoka na glavnim sredozemnim trgovačkim putovima i njegovo mnoštvo plodne obalne zemlje.⁶⁹

Prema Tukididu, od stanovništva koje je već živjelo na otoku, Sikanci ili Sicani su na Siciliju došli iz Iberije u davnoj prošlosti. Osim Sikanaca, na zapadu Sicilije su živjeli i Elimljani, koji su bili izbjeglice iz Troje, te Sikulci koji su nakon što su porazili Sikance osvojili dobar dio Sicilije i naselili se na istočnom dijelu otoka. Za razliku od dobrih odnosa koje su Feničani razvili s domaćim stanovništvom, grčki način kolonizacije je često uključivao nasilno istjerivanje domorodačkih zajednica. To je dovelo do sklapanja saveza između ugroženih feničanskih i elimljanskih gradova protiv grčke agresije i teritorijalnih upada, te je zemljovid Sicilije tako promijenjen natjecanjem za važne resurse, što je često vodilo i do sukoba. Unatoč tom neprijateljstvu, ove različite etničke zajednice su također razvile snažne trgovačke i kulturne veze. Autor Richard Miles navodi kako nijedna kolonijalna ili domorodačka skupina nije uspjela ostvariti stalnu nadmoć nad drugom, te da se zbog toga kulturni sinkretizam i političko-ekonomska sinergija ovdje održala mnogo duže nego u drugim kolonijalnim područjima poput Italije.⁷⁰

Mnoge od ovih interakcija i suradnji su bile provedene iza kulisa rastućih borbi različitih zajednica oko trgovine i sirovina. Tako je glavna briga Kartage je bila zaštita svojih unosnih tirentskih trgovačkih interesa, dok su Grci već kontrolirali veliki dio istočne Sicilije i južne Italije ili *Magna Graecie*. U 6. st. pr. Kr. novi val grčkih kolonista kreće s osnivanjem novih naselja na sjevernim obalama Sredozemnog mora u Masiliji, Antipolisu i Nici, te također na istočnoj obali Korzike i Liparskim otocima. Na Siciliji je 6. st. pr. Kr. razdoblje blagostanja. Slom trgovine metalom između Ibera i Levanta nije imao mnogo utjecaja na stare feničke kolonije na jugozapadu Sicilije, jer su one više ovisile o njihovim trgovačkim vezama sa svojim grčkim susjedima i svom strateškom položaju na morskim putovima između Grčke,

⁶⁹ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 42

⁷⁰ Isto, str. 42

Italije i Sjeverne Afrike, te se znakovi njihovog novog bogatstva mogu pronaći u arheološkim zapisima. Tako je Motija napravila novi nasip koji ih je spajao s kopnom, te luku za popravak brodova. U isto vrijeme je Cappidazzu hram postao monumentaliziran, te je povećan *tophet*. Grad je tijekom ovog razdoblja imao dvije industrijske zone s pećima i bunarima, široku proizvodnju keramike, te dio za proizvodnju ljubičaste boje i predmeta od kože.⁷¹

Ali s bogatstvom je došlo i do povećanih napetosti, te su se tako grčki naseljenici, nakon što su njihova naselja na istočnoj i južnoj obali dosegla određenu razinu zasićenosti, okrenuli prema slabije naseljenim sjeverozapadnim i zapadnim otoka, koji su već bili pod utjecajem Feničana i Elimljana. 580. god. pr. Kr., grčki kolonisti iz Knida i Roda, su pokušali osnovati naselje na kopnenom dijelu nasuprot grada Motija, ali su ih zajedničke snage Feničana i Elimljana uspjele otjerati. Pod takvim okolnostima, nije čudno da su Motija i Selinus sada bili utvrđeni snažnim zidovima i promatračnicama. Sukobi između susjeda se mogu vidjeti u predmetima poput spomenika pronađenog u Selinusu, koji je pripadao Aristogeitosu, sinu Arkadiona, ubijenom pod zidovima Motije negdje u 6. st. pr. Kr.⁷²

Sicilija nije bila jedino mjesto na kojemu je grčko širenje stvaralo napetosti. Zabrinutost oko ovog novog vala grčkih naseljenika u središnjem i zapadnom Mediteranu je vjerojatno bila glavni razlog sklapanju saveza između Kartažana i etrušćanskih kraljevstava u središnjoj Italiji, također važnim sudionicima unosne tirenske trgovine. Kartaga je već imala razvijene čvrste diplomatske veze s Etrurijom, zbog feničkih trgovaca koji su djelovali u etrušćanskim lukama, te su se te privilegije sada proširile i na kartažanske trgovce. Tako je etrušćanska luka u Cerveteriju postala poznata pod nazivom *Punicum*, vjerojatno zbog brojnih kartažanskih trgovaca koji su se mogli naći ondje. Osim keramike i drugih etrušćanskih proizvoda pronađenih u grobnicama bogatih Kartažana, kao dokaz trgovačkih veza se može navesti i pločica od bjelokosti, pronađena na kartažanskom groblju, te na kojoj je na etrušćanskom pisalo: „Ja sam Pun iz Kartage.“⁷³

U hramu u Pirgiju, arheolozi su pronašli tri natpisa na tankim zlatnim listovima od kojih su dva bila na etrušćanskom, a jedan na punskom. Ovi dokumenti, poznati kao pločice iz Pirgija, govore kako je vladar Cerveterija dao određeni prostor za štovanje božice Astarte u

⁷¹ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 42

⁷² Isto, str. 42-43

⁷³ Isto, str. 43

hramu posvećenom etrušćanskoj božici Uni, a tu se vjerojatno radilo o osiguravanju mjesta za štovanje bogova za punske i feničke građane.⁷⁴

Iako se čini da je savez između Kartage i Etruščana sklopljen ponajviše zbog pitanja trgovine, ukoliko su njihovi interesi bili ugroženi oni su vodili zajedničke vojne akcije. Kao grad koji je ovisio o pomorskoj trgovini, Kartaga je u antici bila poznata po svom beskompromisnom stavu prema onima koji su napadali njihove brodove. Tako je 535. god. pr. Kr. kada je grupa grčkih izbjeglica iz Fokeje, koji su osnovali koloniju Alaliju na Korzici, počela napadati kartažanske brodove, njihov odgovor bio brz koliko je bio i jak. Zajednička kartažanska i etrušćanska flota, čiji broj brodova varira od 120 do 200 ovisno o izvoru, sukobila se s grčkom flotom južno od Korzike u bitci kod Alalije. Iako su obje strane pretrpjele teške gubitke, Grci su iz bitki izašli kao pobjednici, ali su ipak bili prisiljeni napustiti svoju korzikansku koloniju, a oni koji su bili zarobljeni su bili prevezeni u Etruriju, gdje su bili kamenovani. Također se spominje kako su Grci bili upozoreni da se više ne vraćaju u Tirensko more.⁷⁵

U svome naumu da osiguraju trgovačku prevlast u središnjem Sredozemlju, Kartažani su potpisali sporazum s još jednom silom u usponu, latinskim gradom Rimom. Za Kartažane ovo je vjerojatno bio još jedan dvostrani sporazum s lokalnim vladarima ili zemljama osmišljen da im osigura sigurnost njihovih trgovačkih postaja kroz zapadno i središnje Sredozemno područje. Međutim, za Rimljane je ovo sigurno bilo važno priznanje njihovog rastućeg utjecaja u središnjoj Italiji. Tako je sporazum s Kartagom držan dovoljno važnim da je bio zapisan na brončanoj pločici. Uvjeti sporazuma, sklopljenog 509. god. pr. Kr., su bili vrlo detaljni i opsežni, te je tako Rimljanima i njihovim saveznicima zabranjeno ploviti dalje od rta Bona, područja sjeverno od Kartage, čime su zabranili prolaz od plodne unutrašnjosti "Syrtis Majora". Ukoliko bi bilo koja posada prešla ovu liniju zbog lošeg vremena ili zbog toga što su bili napadnuti, njihove kretnje bi bilo strogo ograničene: „Rimljani i njihovi saveznici ne smiju ploviti dalje od Lijepog rta, osim ako ih na to ne natjera oluja ili neprijatelj, a ako se netko iz nužde zaustavi, ne smije kupovati ni primati ništa više od onoga što mu je potrebno za popravak broda ili za vjerski obred i morat će otploviti kroz pet dana. Tko dođe zbog trgovine, ne smije obaviti niti jedan posao bez prisutnosti glasnika ili poklisara. Cijena robe, prodane bilo u Africi, bilo na Sardiniji, mora biti pod javnim jamstvom. Ako neki Rimljanin dođe u dio Sicilije pod kartažanskom jurisdikcijom, uživat će ista prava kao i

⁷⁴ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 43

⁷⁵ Isto, str. 43

Kartažani.⁷⁶ U zamjenu za to, Kartažani su obećali da neće ni na koji način nauditi latinskim obalnim gradovima Lavinium, Ardea, Circeii i Terracina, ili bilo kojem drugom latinskim gradu podložnom Rimu, a ukoliko bi osvojili takav grad odmah bi ga morali predati u ruke Rima. Također, bilo im je zabranjeno podizati utvrde na latinskom teritoriju, te ukoliko bi ušli na takvo područje naoružani nisu smjeli provesti noć tamo.⁷⁷

Iako je Rim tada još bio manja talijanska sila, sam grad je bio smatran strateški dovoljno važnim da su Kartažani sklopili sporazum s njim. Smješten 20 kilometara u unutrašnjosti, uz rijeku Tiber, Rim je već bio jedno od važnijih trgovačkih središta u sjevernom Laciju. Ovi zapisi o velikim strateškim savezima mogu nuditi krivu sliku o središnjem i zapadnom Mediteranu u 6. st. pr. Kr. Kroz ovo područje Grci, Kartažani, Feničani, Etrušćani i drugi domorodački narodi su trgovali i djelovali jedni s drugima sa slobodom koja je u potpunoj suprotnosti s politikom moći ovog razdoblja.⁷⁸

10. Odnos Kartage i Grka

Na prijelazu iz 4. u 3. st. pr. Kr. Kartaga se predstavljala kao moćna sila čiji su interesi dopirali sve do europskog dijela atlantske obale, a raspolagala je oružanim snagama i resursima kojima je mogla zaustaviti svakog neprijatelja. Otkada je kartažanska vojska postala prije svega formacija sastavljena od plaćeničkih trupa pojačanih libijskim regrutima i numidskom konjicom, obuka trupa bila je povjerena grčkom časništvu ili pojačana helenističkom vojnom obukom. Još od vremena Aleksandra Velikog kartažanska je vojska obogaćena brojnim slonovima po uzoru na Indiju, na samog Aleksandra, a potom na seleukidsku monarhiju. Čini se da je velik broj tih životinja doveden iz Afrike, a da su ih za ratne potrebe dresirali specijalno obučeni stručnjaci indijskog podrijetla. Nestanak moćnih gradova feničke domovine omogućio je da u zonu utjecaja Kartage uđu neki fenički centri koji su dotada bili neovisni, kao npr. Gad, Utika i pokoji centar na Sardiniji. U mnogim mediteranskim mjestima Kartažani su naseljavali svoje stanovništvo pa su tu formirali kolonije te pomorske i trgovačke baze. Na cijelom području Sirte bile su nove kolonije među kojima je najveći centar bila Leptis Magna, ali je bilo i drugih važnih središta, poput

⁷⁶ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*; Jutarnji list, Zagreb, 2007; str. 484

⁷⁷ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 43

⁷⁸ Isto, str. 43

Hadrumeta, Tapsa, Klupeja, Leptis Minora, Utike i Hipon Diajrita. Prema zapadu su Hipon, Ruzikada i Ikozij zaokruživali posjed na sjeverozapadnom dijelu afričke obale.⁷⁹

Kartažani su, kao što je ranije spomenuto, stoljećima plovili do Gibraltarskih vrata, a glavne baze su im bile u Gadu i Tartesu. U ta dva grada stizale su sirovine s područja s one strane Gibraltara, a među njima je najvažniji bio kositar. Kao što je ranije spomenuto, kartažanski brodovi su počeli uplovjavati na Atlantik te su plovili duž europskih obala okrenutih sjevernim morima, gdje su odlazili u potragu za mjestima gdje se proizvodio kositar, dok su drugi brodovi istraživali atlantske obale Afrike formirajući kolonije u koje su, vjerojatno u 4. st. pr. Kr. prevezli oko 40 tisuća ljudi iz Kartage i s područja pod kartažanskom vlašću. Poticaj za ta nova istraživanja i hrabra nova naseljavanja dolazio je baš u 4. st. pr. Kr. iz nužde jer se Kartaga morala suočiti sa suparnicima koji su joj prijetili sa svih strana, među kojima su bili i njihovi tradicionalni neprijatelji Grci. Na ta su način Kartažani željeli sačuvati monopol nad kositrom i drugim sirovinama. Te druge sirovine Kartažani su dotada dopremali iz drugih dijelova Mediterana u južne dijelove Hispanije i afričke zemlje koje su bile bliže Gibraltarskim vratima. Kartažani su tako pokušavali eliminirati posrednike i sami dolazili na mjesta gdje se proizvodio kositar, jer su se baš u tom razdoblju i grčki mornari odvažili krenuti na Atlantik i ponudili istu robu koju su dotada prodavali Kartažani svojim kupcima.⁸⁰

Više-manje u istom razdoblju u kojem su pali veliki fenički gradovi Male Azije, Piteja je plovio atlantskim obalama Afrike i Europe. Stanovnici Masalijske su proširili svoj utjecaj sve do središnje Galijske, tako da su Kartažani morali razviti brojne pomorske i diplomatske inicijative kako bi bili sigurni u etruščansku klijentelu s kojom su sklopili trgovačke ugovore. Osim tih atlantskih kolonija, Kartažani su formirali i druge centre važne za kolonijalnu i ekonomsku ekspanziju u Španjolskoj, kao npr. Malaku i Abderu, a uspjeli su i sklopiti pokroviteljske odnose s Iberanima u današnjoj Sierra Nevadi. Kao dodatak dosadašnjim atlantskim kolonijama osnovali su i nove baze na Sardiniji, u gradovima Karal, Nora, Sulci i Olbija, čime su osigurali snažan utjecaj na tom otoku. Na Siciliji su poziciju Kartažana postupno ugrožavali Grci, posebno na zapadnom dijelu otoka u Lilibeu i na brdu Eriku.

⁷⁹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*; str. 296

⁸⁰ Isto, str. 296-297

Međutim, Grci se nikada nisu uspjeli odmoći nekih neosvojivih pozicija niti u njima ugroziti dominaciju Kartažana.⁸¹

Kartažanski položaji na otocima Malti, Gozu i Lampeduzi omogućavali su prevlast na središnjem Mediteranu i nadzor nad Sicilskim kanalom. Tijekom 4. i 3. st. pr. Kr. Kartaga kojoj su dotada bili važna isključivo obalna uporišta u Africi, proširila je svoju vlast na libijske narode i prisvojila plodna zemljišta u tamošnjem zaleđu. Bogatstvo Kartage predstavljalo je veliku prijetnju grčkim zemljama koje su graničile s njom na mnogim mjestima. Kartaga je raspolagala velikom količinom zlata osvojenom u unutrašnjosti Afrike, vjerojatno s područja današnjeg Sudana, koje je karavanama putovalo kroz pustinju. Afričke su zemlje u velikoj mjeri opskrbljivale Kartagu robovima koji su dovođeni karavanama koje su također putovale kroz pustinjska područja. Kartaga se iz Hispanije i Sardinije mogla opskrbljivati srebrom i drugim metalima, a dugo je imala monopol nad uvozom kositra i jantara iz zemalja sjeverne Europe koji su stizali preko Atlantika.⁸²

Zahvaljujući kolonijama na afričkoj obali, Kartažani su imali mogućnost u velikoj se mjeri opskrbljivati bjelokošću i svim vrstama kože, dok su mnoge naseobine pod njihovom vlašću nastavljale trgovačku i proizvodnu tradiciju purpurne tkanine, proizvoda koji je nosio veliku dobit. Velik dio proizvoda kojima su trgovali Kartažani su kupovali kao poluproizvod, nakon čega su ih kartažanski obrtnici obrađivali i preoblikovali te kao gotove proizvode mijenjali s afričkim stanovništvom za bjelokost, zlato i robove. U tu svrhu proizvodile su se prije svega tkanine, predmeti od kože i oružje. Osim uobičajenih prihoda od trgovine, Kartaga je, kontrolirajući pojedina pristaništa afričkih karavana, zarađivala i od carinskih prava, a upravo su ti prihodi omogućili procvat centara kao što je Leptis Magna.⁸³

Rivalstvo između Kartage i Grka u velikom je dijelu klasične i helenističke povijesti ostalo svedeno na ratove na Siciliji i u južnoj Italiji. Ipak, odnosi koji su vladali među gradovima i grčkim vladarima na Siciliji s jedne strane i južne Italije s grčkom domovinom i helenističkim snagama s druge, potvrđuju tvrdnju da gotovi svi ratovi koje je Kartaga vodila protiv Grka ili Grci protiv Kartage na tom području predstavljaju grčke operacije na isturenim položajima protiv jednog od tradicionalnih neprijatelja grčkog svijeta.⁸⁴ Tako je svaki sukob između Grka i Kartažana budio neposredno zanimanje čitavog helenističkog sustava. Iako su

⁸¹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 297

⁸² Isto, str. 297-298

⁸³ Isto, str. 298-300

⁸⁴ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 49

helenističke snage organizirale sustav koji je branio Europu od dolaska nomadskih naroda iz srednje Azije, istovremeno su, direktno ili indirektno, bile prisutne i na srednjem Mediteranu u razdoblju u kojem su Kartažani dosegli vrhunac svoje moći. Težili su, prirodno, i tome da osvoje kompletnu prevlast na Mediteranu, pokušavajući steći monopol u trgovini. Opasnost koja je prijetila od Kartage bila je posve različita od prijetnji barbarskih nomadskih naroda iz Azije. Stoga bi ova klasična civilizacija, da nije bilo njezine trgovačke ekspanzije na Mediteranu, bila ovisna o kartažanskoj hegemoniji, što bi značilo prevlast intelektualno nerazvijenog naroda, posve nedoraslog grčkoj civilizaciji na području umjetnosti, filozofije i znanosti.⁸⁵

10.1. Rat sa Sirakuzom

Godine 482. pr. Kr., Gelon, tiranin iz Gele, osvaja vlast u Sirakuzi, te mu u tome pomažu *gamoroi*, zemljoposjednici koji su ranije bili protjerali *kyllyrioi*, pokoreni starosjedioci. U kratkom vremenu Sirakuza postaje najznačajniji grčki grad na Zapadu, gotovo jednako prestižan i bogat kao Kartaga. Godine 480. pr. Kr., s pomorskim snagama Agrigenta, potukao je Kartažane ispred Himere i tako ih na duže vrijeme istjerao s otoka.⁸⁶ Tada dolazi do razvoja Sirakuze, koja postaje veliko kulturno središte koje se može usporediti s Atenom. Nakon Atenskog pohoda na Siciliju 415.-413. god. pr. Kr. dolazi do slabljenja Sirakuze. Kartaga, o kojoj se nakon poraza kod Himere više nije čulo, iskorištava ovu situaciju i ponovno počinje prodirati na Siciliju.⁸⁷ Na otočiću Motiji, starom feničkom naselju, imala je bazu odakle je mogla nadzirati pomorske putove. Kartaga je osnovala svoje baze i na Sardiniji, npr. Tharrosu pokraj Oristana, a druge baze je utemeljila u Nori i Bitiji, na jugozapadnoj obali, te u Sulcisu. Kartaga je imala uporišta i na Korzici, odakle je nadzirala putove prema Balearima i, kroz Herkulove stupove, prema Galiji, te prema ekvatoru. Bogatstva koja su stjecali trgovinom na širokom području Sredozemlja Kartažani su ulagali u iskorištavanje zemalja južno od njihova teritorija, koji se tako širio prema unutrašnjosti Magreba. Tako se počeo stvarati sloj bogatih zemljoposjednika koji se nadmetao s bogatim poduzetnicima i trgovcima, nastalima među prvim naseljenicima, Berberima i Libijcima. Na čelu tih zajednica se nalazi upravitelj, nazvan *shophet* ili sufet, koji se birao svake godine, a uz njega je postojalo vijeće od 300 članova i dva manja vijeća s 30, odnosno 10 članova. U 5. St. pr. Kr. formiran je sud od 104 člana koji je trebao kontrolirati bogate slojeve i obuzdati ambicije najmoćnijih obitelji kao što su bili Magoni, Hanoni, Barkasi, i dr. Takvom se

⁸⁵ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 300

⁸⁶ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 49-50

⁸⁷ Isto, str. 51

ustrojstvu divio i sam Aristotel, jer je garantiralo stabilnost kartažanske države i omogućavalo sustavnu ekspanziju.⁸⁸ Potaknuta teškim prilikama u kojima se našla Sirakuza u borbi s Atenom, Kartaga je ponovno počela prodirati na Siciliju, te je između 408. i 405. godine pr. Kr. osvojila razvijene gradove Selinunt i Himeru, te Agrigent i Gelu koji su djelomično bili porušeni. Prilikom osvajanja Himere, navodi se kako je žrtvovano 3000 zarobljenika u znak sjećanja na kartažanskog vođu Hamilkara. Tek je dolazak Dionizija Velikog u Sirakuzu uspio spasiti grčki svijet od osvajanja Kartažana, čija se vlast postupno ograničila na zapadni dio otoka.⁸⁹

Kartaga je svoju moć i prestiž temeljila na unosnom pomorskom prometovanju koje je proširila po cijelom središnjem i zapadnom Mediteranu zahvaljujući dobro osmišljenom sustavu redistribucije sirovina i proizvoda, pri čemu se koristila starim feničkim teretnim pristaništima. Iz unutrašnjosti Afrike stizali su robovi i zlato, iz Hispanije srebro, pokraj kositra i jantara koji su dotamo dolazili iz sjeverne Europe, a grimiz, koža i bjelokost s marokanskih obala. Čitav niz trgovačkih ugovora jamčio je Kartagi privilegirane uvjete u usporedbi s konkurentskim trgovcima. Obrtnički proizvodi Kartage obuhvaćali su, prije svega, oružje, tkaninu i kožu. Gradom se upravljalo na način kojemu se Aristotel divio u *Politici*. Zemljoposjednička aristokracija imala je svoje uporišne točke u sufetima i senatu, trgovački stalež u pentarhijama, savjetima od pet članova kojima su bile namijenjene najviše administrativne funkcije države, te u sudstvu. Pučki slojevi bili su razdijeljeni u bezbroj tijela koja su se sastajala čak i zbog zajedničkog objedovanja. Proces asimilacije, starih domorodačkih skupina naišao je na znatne poteškoće, te unatoč naporima pokojeg političara u tom smjeru, Kartažani i Libijci nikada nisu uspjeli stvoriti jedan jedinstven narod.⁹⁰

Već od 6. st. pr. Kr. kartažanska je vojska započela s korjenitom transformacijom, te su gradskim snagama bile pridružene gotovo jedino plaćeničke, a u njih su bili uključeni i libijski seljaci koji su radili na velikom posjedima senatorske aristokracije. Konjica se sastojala od plemenskih poglavica iz Numidijske, a njima su se uskoro pridružili i slonovi Berbera. Vojska poput kartažanske koja se sastojala od plaćenika, predmet je trajnog iskušenja kao moguća snaga koja bi generalima omogućila svrgavanje autokratskog režima, a takvih događaja u 4. st. pr. Kr. nije nedostajalo. Među najpoznatijima su oni s Hanonom,

⁸⁸ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 478-480

⁸⁹ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 51-52

⁹⁰ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 503

Hamilkarom i Bomilkarom, te su svi oni bili pogubljeni odlukom senata nakon pokušaja da zauzmu vlast.⁹¹

Kartaga je, kao što je rečeno, temeljila svoju moć u prvom redu na teretnim pristaništima i trgovinama, kojih je imala cijeli niz po središnjem i zapadnom Mediteranu, od kojih su neki s vremenom transformirani u prave kolonije. Pritom je stvaranje bogate aristokracije dovelo do teritorijalnog širenja u unutrašnjost, na zapad i jug, gdje su se stvarali veliki posjedi. Ta pojava tijekom 4. st. pr. Kr. više nije bila tako izražena, jer tada dolazi do stvaranja jakih gradskih središta: Hadrumet, Leptis Magna, Klupeja, Taps, Utika, i dr. Ekspanzionističke težnje ubrzo su usmjerene prema teritoriju dvaju velikih tirenskih otoka, Sardinije i Korzike, no dok je na Sardiniji kartažansko prodiranje ostalo ograničeno na naselja u već spomenutim trgovačkim središtima: Tharros, Sulcis, Mora, Caralis i Olbia, na Siciliji se, međutim, prodiranje na zapad intenziviralo asimilacijom starih mjesnih populacija, posebice Elima. U navikama, običajima, kultovima i ekonomiji, kartažanski trag je posebno prepoznatljiv, a to se osobito vidjelo u Lilibeu, koji je predstavljao središte tih naselja. Na otocima Meliti, današnja Malta, te Lampadi, kartažanska je prisutnost također bila nametnuta. Postojale su, dakle, pretpostavke za poduzimanje sustavnih i koordiniranih akcija prodiranja čak i u središnjem dijelu otoka, te je sukob s Grcima postao neizbježan. Poraz koji je Gelon iz Sirakuze 480. godine pr. Kr. nanio kartažanskim pomorskim snagama u vodama kod Himere pokazao je teškoće prodiranja na teritorij na kojem se grčki svijet već temeljito ukorijenio. Vladati nad tim prostorom značio je za Kartagu i mogućnost daljnje ekspanzije, a kako se Sicilija nalazila izuzetno blizu afričkoj obali Kartaga bi mogla ostvariti svoja politička stremljenja, težeći za bogatstvima nagomilanim trgovanjem, samo konsolidiranom organizacijom države i uvježbanom i stabilnom vojskom. Kartaga je trebala čekati povoljan trenutak za snažan napad i on se ukazao potkraj 5. st. pr. Kr. kada su dugogodišnji sukobi među gradovima značajno oslabili grčko-sicilski svijet, te su tijekom tri godine, od 408. do 405. god. pr. Kr., Kartažani zavladaali Selinuntom, razorili Himeru, zauzeli Agrigent i zaposjeli Gelu.⁹²

Kada se činilo da svaki otpor Sicilijanaca izostaje, u Sirakuzi je došao na vlast, potpomognut pučkim slojevima, Dionizije Veliki, kao ustavni tiranin. Vojne akcije koje je poduzimao na početku nisu bile uspješne, te je bio primoran sklopiti sporazum s Kartažanima. Kada se oslobodio otpora predstavnika aristokratskih staleža, razdijelio je dobra strancima i

⁹¹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 503

⁹² Isto, str. 503-504

oslobođenim robovima, te transformirao i ojačao vojsku i grčke posjede na Siciliji. Nakon što je utvrdio svoju nadmoć u Mesinskom tjesnacu, Dionizije Veliki je poduzeo intenzivni sustavni pothvat protjerivanja Kartažana s otoka, te im uspio oduzeti Motiju, osnovni temelj punske prisutnosti na Siciliji, i protjerati ih do Lilibeja.⁹³ Međutim, Kartažani su odmah okupili snage, računajući na pomoć koju su im nudili Sikanci i Segesta, koja je bila neprijatelj Sirakuze, te krenuli u protunapad, čime se situacija okrenula, te je sada Dionizije bio opsjednut u Sirakuzi od strane kartažanskih snaga predvođenih Himilkonom. Himilkon pak nije mogao ustrajati na zauzimanju grada zbog dolaska spartanskih trupa pozvanih u pomoć zajedno s drugim grčkim snagama, ali i zbog kuge. Kartaga i Dionizije 392. godine pr. Kr. sklapaju mir kojim je Dioniziju zajamčen nadzor nad gradovima Selinuntom i Himerom, te se on tada okreće prema Velikoj Grčkoj. Već iste godine, Kartažani ponovno pokreću sukobe s Grcima, našavši saveznike i među italiskim Grcima, koji su bili netrpeljivi zbog Dionizijeve invazije. Novi rat je potrajao tri godine i nije u potpunosti bio naklonjen tiraninu. Sklapanjem novog mira između Kartage i Sirakuze, određena je granica između grčke i punske Sicilije na rijeci Haliku, zapadno od Agrigenta. Također, Kartažani su kao svoje predstraže na sjeveru mogli zadržati Terme, a na jugu Herakleju.⁹⁴ Godine 368. pr. Kr. dolazi do novog sukoba Kartage i Dionizija, ali on završava njegovim propalim pokušajem da zavlada Lilibejom. Dionizije Veliki umire 367. god. pr. Kr., a njegovi nasljednici nastavljaju sukobe s Kartažanima, ali o njima nema puno podataka.⁹⁵

Padom Tira 332. god. pr. Kr. Kartaga ponovno svoju pozornost posvećuje sicilijanskim pitanjima, favorizirajući u prvo vrijeme dolazak Agatokla u Sirakuzu, 317. god. pr. Kr. Nakon što kao i Dionizije uzeo naslov *strategos autokrator* ili ustavni tiranin, Kartaga je odmah krenula u obranu svojih posjeda, poslavši snage koje će ga zaustaviti u Sirakuzi.⁹⁶ Agatoklo je uspio razbiti kartažansku blokadu, te se sa 14 tisuća vojnika, među kojima je bilo samnitskih, etruščanskih i galskih plaćenika, iskrcao u Afriku i osvojio gradove Hadruet, Taps i Utiku. Godine 308. pr. Kr. vratio se u Sirakuzu, ostavivši sina u Africi, te se kasnije ponovno uputio u Afriku. Ovog puta je u Africi podnio poraze, te je po povratku u Sirakuzu sklopio mir s Kartagom kojim su potvrdili granice prema pripadajućim teritorijima na rijeci Haliku.⁹⁷

⁹³ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 52-53

⁹⁴ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 505-508

⁹⁵ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 54

⁹⁶ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 509

⁹⁷ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 59-61

10.2. Rat s Pirom

Tijekom ratova između Pira i Rima, neki grčki gradovi na Siciliji, pritisnuti neprestanim napadima Kartage koja je željela zauzeti cijeli otok, šalju poziv u pomoć epirskom kralju Piru. Tu je kralj vidio mogućnost da utemelji veliku grčku zapadnu državu, sličnu onoj koju je planirao Agatoklo, te se stoga odlučuje završiti rat s Rimom nudeći mir. Godine 278. pr. Kr. kartažanska flota od 120 brodova pod zapovjedništvom Magona se pojavljuje pred Ostijom i time uklanja svaku mogućnost sklapanja mira između Rimljana i Pira.⁹⁸ Između Kartage i Rima tada je sklopljen novi dogovor prema kojemu se obje strane zalažu za sklapanje mira s Pirom zajedničkim dogovorom te su potvrdile prevlast Rima u Italiji i Kartage na Siciliji. Kartagi je bilo bitno da Pir ne prijeđe na Siciliju, gdje bi onemogućio da se ostvare njeni planovi potpunog osvajanja Sicilije. Zbog toga ga je morala navesti da nastavi ratovati u Italiji. Rimljani su se priključili dogovoru s Kartažanima i zbog straha da bi se oni mogli prikloniti Piru, jer se prenio glas o tajnim pregovorima koji su vodili u tom smjeru.⁹⁹

Potaknut pozivom Sirakuzana da dođe na Siciliju koju su Kartažani opkolili s mora i čiji su velik dio osvojili, te činjenicom da su ponudili kraljevsku krunu njegovu sinu, Pir bez oklijevanja odlučuje krenuti prema Siciliji. Pir tada ostavlja dio vojske u južnoj Italiji, a s drugim dijelom se 278. god. pr. Kr. iskrcao u Kataniji na istočnom dijelu Sicilije. Vrlo brzo je osvojio Sirakuzu, gdje se proglasio kraljem Sicilije, te krenuo na zapad prema kartažanskim posjedima. Njegov napredovanje prema zapadu pretvorilo se u pobjedonosno, jer se pod njegovim imenom stvorila određena vrsta saveza grčkih gradova na Siciliji. Pir je tako ušao u Agrigent, zaposjeo Selinunt, Segestu, Panorm, te se utaborio na brdu Eriku. Kartažani su tako bili svedeni na područje Lilibeja, te su Piru ponudili mir nudeći mu odštetu i brodove, ali Pir to nije prihvatio. Kako je Lilibej bio utvrda koju je bilo teško osvojiti, Pir odustaje od njegove opsade te se vraća u Sirakuzu. Pir se, poput Agatokla, planirao iskrcati u Africi, te je 276. god. odlučio prijeći tjesnac, ali su tu priliku iskoristili Kartažani koji su ga napali te uništili velik dio njegove mornarice i primorali ga da se iskrca na Lokrima gdje je opljačkao blago Perzefonina hrama, a ovu situaciju su odlučili iskoristiti i sami Rimljani koji tada vode bitke koje vode do Pirovog konačnog poraza.¹⁰⁰

⁹⁸ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 63

⁹⁹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 545-546

¹⁰⁰ Isto, str. 546

11. Rim i Kartaga

Početkom 3. st. pr. Kr. kartažansko se carstvo prostiralo na površini od 70 tisuća km², a sva njezina moć bila je na moru: „... trgovina je njezinim brodovljem stizala, kako smo već naglasili, u svaki dio Mediterana, dopirući u trgovišta raspoređena duž sjeverne obale Afrike, na Siciliji, Sardiniji, Korzici, Balearima, u južnoj Hispaniji, gdje su pod izravnom kontrolom držali Gibraltarski tjesnac.“¹⁰¹ Moćna ratna mornarica Kartage, omogućavala je njezinim brodovima slobodnu plovidbu na području čitavog zapadnog Mediterana, a njenu posadu su uglavnom činili dobro uvježbani plaćenici. Sredstva potrebna za održavanje ove ratne mornarice, Kartaga je dobivala od poreza koji su plaćali obalni gradovi pod kontrolom Kartage i od podčinjenih libijskih plemena. Ti su porezi iznosili oko 12 tisuća talenata srebra, što je bilo dvadeset puta više od one koju je Atena uzimala u 5. st. pr. Kr. od pomorskog saveza nad kojim je imala hegemoniju. Goleme financijske mogućnosti Kartažana proizlazile su također i iz razvoja prostranih veleposjeda i napretka ostvarenog radnim tehnikama. Njihova pomorska moć smatrana je toliko velikom da se neposredno nakon prekida odnosa s Rimom govorilo da Rimljani u Tirenskom moru nisu smjeli ni oprati ruke bez dozvole Kartažana.¹⁰² Upravo su zbog te pomorske moći i svojih pomorskih snaga Kartažani osigurali dobre odnose s mnogim obalnim gradovima zapadnog Mediterana, osim s grčkim s kojima su oduvijek postojali otvoreni sukobi.¹⁰³

Ugovori koje su Kartažani sklapali s Rimom, označuju priznanje Kartage od strane Rima kao povlaštene sile i kartažanskih interesa na moru, ali i priznanje Rima od strane Kartage, kao što je već spomenuto. Zbog tih su ugovora, rimsko-kartažanski odnosi gotovo uvijek bili izvrsni, a činjenica je da se Rim dugo razvijao samo na kopnu, te da nedostatak pomorskih termina u latinskom jeziku označava nedostatak pomorskog mentaliteta u Rimljana, a koji su Kartažani kao nasljednici Feničana oduvijek imali. Stoga je vidljivo kako su Kartaga i Rim bile dvije vrlo različite sile, jedna pomorska, a druga kopnena. Iako su, kako je već spomenuto, Kartaga i Rim gotovo uvijek imali dobre odnose, nakon rimskog osvajanja Velike Grčke sukob između ove dvije sile postaje neizbježan.¹⁰⁴

¹⁰¹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 554-555

¹⁰² Isto, str. 556

¹⁰³ Isto, str. 556

¹⁰⁴ Isto, str. 556

11.1 Prvi punski rat

Rat između Kartage i Rima se razvio prirodnim putem nakon promjene odnosa snaga koja je nastala između dvije države nakon širenja Rima, ali unatoč tome, ni Kartaga ni Rim nisu imale neposredan razlog da napadnu jedno drugo. Kao što je već spomenuto, kada su Rimljani pregovarali s Pirom, Kartažani su se sa svojom jakom mornaricom odlučili usidriti u vodama Ostije, kako bi svojom prisutnošću dali do znanja i Rimu i Piru da postoje i njihovi razlozi za ove pregovore. Također, tijekom osvajanja Tarenta, Kartaga je poslala svoju posadu, koja se nakon dužeg zadržavanja uz obalu i pada tarentske utvrde povukla. Kartaga je ovo činila, ne zbog osvajačkih namjera, nego zbog zanimanja za događanja u Velikoj Grčkoj, koja su mogla utjecati i na njih.¹⁰⁵

Nakon Pirovog odlaska, Kartažani su krenuli u ponovno osvajanje svojih starih položaja na Siciliji iz svojih zapadnih uporišta. U ovo vrijeme se na Siciliji u Mesani se smješta dio kampanskih plaćenika Mamertinaca, koji ovdje osnivaju vlastitu državu i ulaze u stalne sukobe sa Sirakuzom. Na vlast u Sirakuzi tada dolazi Hijeron, koji nakon reorganizacije vojske, uspijeva pobijediti vojsku Mamertinaca, te čak i uzima naslov kralja. Hijeron bi uspio u svom naumu da osvoji Mesanu, ali ga u tome zaustavljaju Kartažani koji su krenuli iz svog uporišta na Liparima, te koji su u gradu osnovali jedan garnizon na poziv Marmertinaca, koji su se u isto vrijeme obratili za pomoć i Rimu.¹⁰⁶ Kartažani su se tako pojavili na Mesinskom tjesnacu, a upravo se ta njihova prisutnost mogla pretvoriti u veliku prepreku slobodnoj plovidbi flota grčkih gradova, koji su tada bili rimski saveznici. Također, autori navode kako su kartažanska područja na Siciliji i susjednim otocima, Sardiniji i Korzici, lako mogle pobuditi sumnju ili strah od budućeg opkoljavanja južne Italije, koja je potpuno okrenuta Tirenskome moru.¹⁰⁷

Odluka Rima o intervenciji u Mesani bila je povreda ugovora između Kartage i Rima iz 306. god. pr. Kr., prema kojemu je Sicilija pripadala kartažanskoj sferi utjecaja, ali Rimljani su to opravdavali ako dolazak na poziv u pomoć, a ne na vlastitu inicijativu. Godine 264. pr. Kr., rimski konzul Apije Klaudije prelazi s vojskom tjesnac te osvaja grad Mesanu, iz kojeg je Kartaga uklonila garnizon koji je ranije osnovala. Nakon Apijevog osvajanja grada, Kartažani se vraćaju zajedno s Hijeronovim sirakuškim odredima, ali Apije Klaudije izlazi iz grada i žestoko napada zajedničku vojsku Kartage i Sirakuze odbivši njihovo nastojanje da se

¹⁰⁵ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 556-557

¹⁰⁶ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 66

¹⁰⁷ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 557-558

sukob riješi na miran način.¹⁰⁸ Tijekom iduće godine Rimljani nastavljaju slati svoju vojsku na Siciliju, ali Kartažani uspijevaju izbjeći sukob tako što se povlače. Također, Kartaga tada gubi i svog saveznika na Siciliji, Sirakuzu, koja se priklonila Rimljanima nakon što je konzul Valerije krenuo na nju, postigavši mir s Rimom tako što su platili 100 talenata i preuzeli obvezu davanja žita i ratnih strojeva.¹⁰⁹

Kartažani tada nisu imali puno izbora te su se povukli u Agrigent. Godine 262. pr. Kr., rimska vojska opsjeda Agrigent, te ga nakon sedam mjeseci i velikih napora uspijeva i osvojiti. Kartažanska vojska je uspjela napustiti grad u zadnji tren, Agrigent je bio opljačkan, a njegovi stanovnici su Rimu platili iskupljenje novcem poput Sirakuze. Rimljani tada nastavljaju svoje osvajanje Sicilije protjerivanjem Kartažana s otoka, ali uviđaju kako neće moći zaustaviti Kartagu bez jake mornarice. Stoga se odlučuju na gradnju vlastite mornarice po uzoru na kartažansku u lukama grčkih, italjskih i etruščanskih gradova. Nakon što su sagradili svoju mornaricu, Rimljani se sukobljavaju s Kartažanima u vodama kod Lipara, ali Kartažani odnose pobjedu svojim iskustvom u pomorskim bitkama. Nakon ove pobjede Kartažani se ponovno sukobljavaju s rimskom mornaricom vođenom konzulom Gajem Dulijem 260. god. pr. Kr. kod Mile. Kartažani gube ovu bitku zbog rimske uporabe *corvi*, kuka koje se prikvače na protivnički brod, koje omogućavaju rimskom pješastvu da prijeđe na protivnički brod te da se bori na način koji mu je više odgovarao. Nakon ovog poraza Kartaga gubi kontrolu nad donjim dijelom Tirenskog mora, a kasnije gubi i svoje posjede na Sardiniji i Korzici, te njihova prisutnost na Siciliji biva svedena na nekoliko utvrda na krajnjem zapadu otoka.¹¹⁰ Godine 257. pr. Kr. Kartažani se sukobljavaju s Rimljanima u vodama Tindaride na sjeveroistoku Sicilije, ali i u toj bitci bivaju poraženi, te se Rimljani odlučuju za Agatoklov plan iskrcavanja u Africi. Kao odgovor na ovaj rimski naum, Kartažani šalju svoj ratnu mornaricu kako bi se sukobila s rimskom i zaustavila ih u provođenju tog plana.¹¹¹ Tako do novog sukoba Kartage i Rima dolazi 256. godine u vodama kod rta Eknoma na jugu Sicilije, te je on smatran najvećom antičkom pomorskom bitkom. Iz ovog sukoba Rimljani su ponovno izašli kao pobjednici, nakon što se bitka podijelila u mnogo manjih okršaja u kojima je upotreba kuka Rimljanima osigurala prednost.¹¹² Nakon ove bitke Kartaga gubi pomorsku premoć na Mediteranu, a Rimljani se iste godine iskrcavaju u Africi u Klupeji, na vrhu rta Bon. Kartažani su se pokušali oduprijeti rimskoj vojsci, ali ova je s lakoćom krenula u

¹⁰⁸ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 66

¹⁰⁹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 558-559

¹¹⁰ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 69

¹¹¹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 559-561

¹¹² Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 70

osvajanje kartažanskih gradova u Africi. Kartažani su se tada za pomoć obratili iskusnom spartanskom generalu Ksantipu, koji je reorganizirao kartažansku vojsku. Rimski konzul Atilije Regul je želio što prije završiti rat, te je pokrenuo mirovne pregovore govoreći Kartagi da se pouzda u rimsku *fides*. Kartažani su odlučili odbiti ove pregovore, te su pod vodstvom Ksantipa, koji je spretno manevrirao slonovima i konjicom, potukli rimsku vojsku i zarobili samoga Atilija Regula.¹¹³

U to vrijeme na Siciliji, su se i dalje vodile bitke između Rima i Kartage, koja je držala nekoliko utvrda na zapadnom dijelu otoka. Nakon rimskog osvajanja Panorma, Kartažani su ga pokušali vratiti ali ih je u tom naumu zaustavio prokonzul Cecilije Metel. Gubitkom Panorma Kartažani su u svojim rukama imali još samo utvrde Drepan i Lilibej, koje su Rimljani neuspješno pokušali osvojiti 250. god. pr. Kr. Kako su obje strane bile zahvaćene golemim financijskim gubitcima i teškim gubitcima ljudi i sredstava, činilo se kako se rat neće moći riješiti oružjem, te su stoga započeti mirovni pregovori. Kartažani su sa svojim izaslanstvom na pregovore poslali i svoga zarobljenika Atilija Regula, koji je poslan da podrži dogovor, a ukoliko do dogovora ne bi došlo on bi se vratio natrag u zarobljeništvo. Kako je Atilije Regul bio za nastavak ratovanja, prema legendi je bio vraćen natrag u Kartagu gdje je bio mučen, ali se toj legendi ne može toliko vjerovati jer su Rimljani željeli Kartažane prikazati kao barbarski narod. Kako pregovori o miru nisu urodili plodom, Kartažani su 247. god. pr. Kr. zapovjedništvo nad svojom vojskom odlučili dati svom sposobnom vojskovođi Hamilkaru Barki ili Munji. Hamilkar je odmah nakon što je preuzeo zapovjedništvo reorganizirao vojsku i rasporedio vojsku duž italske obale s demonstrativnim iskrcavanjima u Kalabriji. Kako bi ponovno zauzeo brdo Erik na Siciliji, koje su Rimljani uspjeli zaposjesti, Hamilkar se 244. God. pr. Kr. iskrcao s velikom kartažanskom vojskom između Erika i Panorma, te osvojio Erik prisilivši Rimljane da se zatvore u tvrđavu gdje je bio Afroditin hram.¹¹⁴ Rimljani su 242. God. pr. Kr. svojom velikom flotom uspjeli zauzeti luku Drepan i time blokirati prilaz kartažanskoj utvrdi Lilibēju. Nakon godinu dana Kartažani su uspjeli okupiti veliku flotu pod vodstvom Hanona, koju su poslali u oslobađanje luke Drepan, te su se sukobili s rimskom flotom kod Egatskog otočja. Zbog sporog kretanja do kojeg je došlo zbog preopterećenosti brodova, Kartažani su u bitci kod Egatskog otočja bili poraženi, a njihov zapovjednik je bio zarobljen i osuđen na smrt.¹¹⁵

¹¹³ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 559-561

¹¹⁴ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 72

¹¹⁵ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 561-565

Nakon poraza kod Egatskog otočja, u Kartagi je prevagnula struja koja je željela mir i on je sklopljen 241. god. pr. Kr. Sklapanjem ovog mira Kartaga je morala napustiti Siciliju i otoke između Sicilije i Italije, te vratiti rimske zarobljenike bez otkupa. Također, morala je tijekom deset godina platiti Rimu 3200 talenata, više nije smjela novačiti plaćenike u Italiji, te je morala obećati kako neće premjestiti rat u Sirakuzu, koja je u međuvremenu sklopila trajan savez s Rimom.¹¹⁶

11.2. Razdoblje između Prvog i Drugog punskog rata

11.2.1. „Rat bez vjere“

Izgubivši rat Kartaga se našla u teškoj situaciji jer nije mogla isplatiti 20 tisuća plaćenika koji su bili galskog, kampanskog i grčkog podrijetla, te koji su se pobunili protiv Kartage s velikim brojem Libijaca, koji su tijekom rata bili prisiljeni na teška vojna i porezna davanja. Hamilkar je ipak uspio obuzdati ovaj ustanak, kojeg je Polibije nazvao „Rat bez vjere“. Ova pobuna se iz sjeverne Afrike kasnije proširila na Sardiniju, gdje su se pobunjeni plaćenici za pomoć obratili Rimu. Rim je tada bio u zavadi s Kartagom jer je uništila nekoliko njihovih brodova zbog prevoženja robe pobunjenicima u Africi. Kartaga je na Sardiniju poslala svoju flotu kako bi ju vratila pod svoju vlast, ali u tome su ih preduhitрили Rimljani koji su Sardiniju vidjeli kao zemlju slobodnu za okupaciju.¹¹⁷ Kako ne bi došlo do novog neprijateljstva, Kartaga se morala pokoriti i odreći Sardinije i Korzike, koji su sada bili zatraženi kao otoci između Sicilije i Italije, te obećati da će plaćati odštetu od 1200 talenata.¹¹⁸

11.2.2. Osvajanje Hispanije

Nakon žestokog poraza u prvom punskom ratu, Kartaga, tj. predstavnici poduzetničkih i trgovačkih slojeva, utjelovljeni u obitelji Barka su željeli novi rat. Tome se uzalud protivila zemljoposjednička aristokracija, utjelovljena u obitelji Hanona, koja je više bila orijentirana prema širenju u unutrašnjost Afrike. Nakon gubitka Sardinije i plaćanja odštete Rimu, osim one koja je već bila određena mirovnim sporazumom, Kartaga je izgubila sva svoja uporišta na Tirenskome moru, kojim je još prije nekoliko desetljeća gospodarila svojim brodom. Bez obzira na svoju veliku želju za osvetom, Kartažani su znali da će se u novu borbu s Rimom moći upustiti tek nakon dugih priprema i traženjem novih trgovačkih tržišta, te raspolažući snažnim sredstvima. Upravo su takav plan predložili Barke koji su preusmjerili širenje kartažanske države prema Hispaniji, računajući da će tamo naći naknadu za gubitke

¹¹⁶ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 73

¹¹⁷ Hoyos, Dexter, *Truceless War: Carthage's Fight for Survival 241 – 237 BC*; Brill, Boston, 2007, str. 154-159

¹¹⁸ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 565-567

snaga koje je pretrpjela u ratu.¹¹⁹ Ova proces nije kretao od samoga početka, jer su već od 6. st. pr. Kr. nasljeđujući Feničane u trgovini i bogatstvu, Kartažani u Hispaniji zadobili goleme kolonijalne posjede, pogotovo na području grada Tartesa, koji je zajedno s Menakom i bogatom fokejskom kolonijom Masilijom uskoro osvojen. Ugovor između Kartage i Rima sklopljen 348. god. pr. Kr. zabranjivao je Rimljanima trgovinu s hispanskim gradovima, te on pokazuje da je kartažanska dominacija u Hispaniji već tada bila čvrsta. Ovaj novi prodor nakon Prvog punskog rata u nekim izvorima je prikazan kao ponovna uspostava izgubljene kartažanske prevlasti, što je moglo označavati da je tijekom 3. st. pr. Kr., kada je Kartaga prolazila teške trenutke tijekom rata s Rimljanima, na tom području došlo do određenog prevrata.¹²⁰

Ovaj odlučni korak Kartage prema osvajanju Hispanskog poluotoka, definiran kao „Hispanska strategija“, započeo je 237. god. pr. Kr. kada je Hamilkar Barka, koji je imao odlučujuću ulogu u gušenju ustanka plaćenika, dobio od kartažanskog senata zapovjedništvo nad preostalim odredima plaćenika za akciju u Hispaniji. Zauzevši područje u Gadu, Hamilkar je pretvorio taj pohod u pravu osvajačku kampanju, usmjerivši se na područja prebogatih rudnika bakra i srebra, te na ona područja gdje su bila moguća intenzivnija lokalna novačenja. Kako se osvajanje Hispanije dobro odvijalo, u samoj Kartagi se smanjilo protivljenje zemljoposjedničke aristokracije ovome planu. Hamilkar je na svom osvajačkom pohodu prodro u Andaluziju, pokorivši Turdetance, a zatim se premjestio od gornjeg Betisa prema Mediterana, prešavši rt Palos koji je bio smatran točkom razgraničenja od zone do koje je dopirao utjecaj Masilije. Masilija se vjerojatno već 236. god. pr. Kr. stavila pod zaštitu Rima, te je suočena s brzim Hamilkarovim napredovanjem 231. god. pr. Kr. potaknula Rimljane da pošalju Hamilkaru izaslanstvo kako bi otkrili namjere njegovih osvajanja. Hamilkar je primio rimsko izaslanstvo i umirio njihovu zabrinutost odvrativši kako je jedini cilj njegove vojne akcije pribaviti sredstva za kartažansku riznicu kojima bi mogla Rimu platiti tešku odštetu za izgubljeni rat.¹²¹

Godine 229. pr. Kr. Hamilkar umire u borbi, te ga na mjestu zapovjednika nasljeđuje njegov zet Hazdrubal, koji je zbog ratnih akcija preferirao odvojene sporazume s lokalnim narodima. Upravo je zbog toga mogao prodrijeti sve do Ebra gdje je osnovao Novu Kartagu, grad na izvrsnom položaju nešto sjevernije od rta Palosa, te najbogatijih rudnika srebra u

¹¹⁹ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 79

¹²⁰ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 579-580

¹²¹ Isto, str. 580-582

antičkom svijetu. Ovim osvajanjima rađalo se novo kartažansko carstvo i u Kartagi je ponovno oživjela želja za osvetom Rimu. Rimljani, koji su tada bili zauzeti napadima Gala, su strahovali da bi se Gali i Kartažani mogli udružiti, te su ponovno potaknuti od strane Masilije poslali Kartažanima izaslanstvo. Ovo novo izaslanstvo se s Hazdrubalom dogovorilo da Ebro predstavlja granicu kartažanske ekspanzije, te su time priznali novoosvojena područja kao kartažanska.¹²² Puno južnije od Ebra nalazi se grad Sagunt, koji je preko Masilije bio vezan s Rimom, a upravo je na taj grad Hanibal, Hamilkarov sin, usmjerio svoje osvajačke ciljeve. Hanibal je 221. god. pr. Kr. naslijedio Hazdrubala na mjestu zapovjednika kartažanskih snaga, te je kao njihov zapovjednik uspio podčiniti mnoga plemena Keltibera duž srednjeg toka Taga i Dura. Hanibal je vrlo brzo zadobio velik utjecaj među svojim vojnicima, s kojima je dijelio muke i odricanja, potpomognut iznimnom tjelesnom snagom. Njegov utjecaj je bio takav da se, iako su bili različitog podrijetla, Libijci, Iberi, Ligurani, Kelti, Feničani, pa čak i Italci i Heleni, nisu nikada okrenuli protiv njega, čak ni u najkritičnijim trenucima. „Računajući, dakle, na uvježbanu i odanu vojsku, Hanibal, pravi ratni stroj, kojemu je otac još kao djetetu bio usadio vječnu mržnju prema Rimljanima, vjerojatno već kad je zaposjeo Sagunt imao plan grandioznog pohoda na Italiju preko Pireneja i Alpa, znajući dobro da će taj njegov ratni čin protiv grada prijatelja Rima, iako smještenog južno od Ebra, neizbježno dovesti do novog konflikta.“¹²³ Kada je 219. god. grad osvojen nakon osam mjeseci opsade, Rimljani su u Kartagu poslali izaslanstvo koje je tražilo Hanibalovo izručenje.¹²⁴ Vođa rimskog poslanstva, koji je digao skut toge rekavši kako se unutra nalaze mir i rat, pozvao kartažanski senat da izabere između ove dvije opcije, ali se nakon što je senat tražio odgodu odluke odlučio za rat. Hanibalova lukava diplomacija je na ovaj način uspjela čak i najvećim zagovarateljima mira prikazati da je Rim želio rat pod svaku cijenu. Mnogi autori i povjesničari su dugo raspravljali o tome tko je odgovoran za početak Drugog punskog rata, ali nisu nikako mogli naći rješenje, jer smatraju kako je osvajanje Sagunta bio samo slučajan razlog sukoba koji bi izbio prije ili kasnije uslijed razvoja kartažanske ekspanzije u Hispaniji.¹²⁵

11.3. Drugi punski rat

Nakon što je ojačao obranu u Hispaniji i Africi, Hanibal je krenuo sa svojom izvježbanom vojskom na marš od gotovo 1000 milja koji je zauvijek ostao zapamćen u povijesti. Hanibalov plan je bio jednostavan, pobuniti italske saveznike kako bi destabilizirao

¹²² Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 81

¹²³ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 583-584

¹²⁴ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 82

¹²⁵ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 582-584

rimsku vlast i ponovno otvorio Tirensko more Kartažanima za slobodnu plovidbu. Da bi uspio ostvariti taj plan, Hanibal je znao da mora osvojiti Rim u Italiji, a nakon protjerivanja Kartage iz Tirenskog mora čime je ostala bez svojih vojnih luka, taj cilj je mogao ostvariti samo kopnenim putem, tj. prevaljivanjem velikog puta od Hispanije do Padske doline kako bi sa sjevera napao rimske snage. Hanibal, koji je bio duboko prožet grčkom kulturom, držao je da će riječ „sloboda“, koja je imala veliko značenje u helenskom svijetu, izazvati opću pobunu među Italicima, ali je tu pogriješio, ne procijenivši dobro prirodu italske simahije, čvrste i dobro organizirane, te utemeljene na zajedničkim interesima Rimljana i njihovih saveznika.¹²⁶

U lipnju 218. god. pr. Kr. prelazi Ebro, a već je u kolovozu bio na Rhoni koju je prešao uz pomoć splavi na bačvama, te ga je tu pokušala zaustaviti vojska konzula Publija Scipiona. Scipion je otplovio iz Pize kako bi zaustavio Hanibala u Hispaniji, ali je nakon što je uvidio brzo napredovanje kartažanskih snaga brzo skrenuo prema Masiliji da pruži pomoć savezničkom gradu. Kada je shvatio da neće moći zaustaviti Hanibalovo napredovanje, Publije Scipion je poslao dvije legije pod zapovjedništvom svog brata Gneja u Hispaniju, dok se sam zaputio u sjevernu Italiju gdje je došlo do pobune nekih plemena. U isto vrijeme se prema sjeveru Apeninskog poluotoka kretala vojska drugog konzula Tiberija Longa, koja je isprva bila poslana na Siciliju kako bi se pripremila za iskrcavanje u Africi ne bi li iznenadili Kartagu protunapadom, ali taj plan bio napušten zbog brzog napredovanja Hanibalove vojske. Prešavši Alpe, Kartažani su izbili na Padsku ravnici gdje su vrlo lako svladali Taurine. Na Kartažansku vojsku krenuo je Scipion iz latinske kolonije u Placenciji, ali je bio poražen od strane kartažanske prethodnice sastavljene od numidske konjice, između rijeke Pad i Ticina.¹²⁷ Ovaj sukob pokazao je velike razlike između ovih dviju vojski. Kartažanska vojska, predvođena Hanibalom, iskusnim zapovjednikom, sastojala se od odabranih i izvježbanih trupa koje su bile u stanju pouzdano osigurati uspjeh, dok se rimska vojska temeljila na regrutima i mobiliziranima, onima koji nisu prikladno uvježbani, ali unatoč tome u njihovoj vojsci je vladala velika disciplina i imali su gotovo neiscrpne rezerve.¹²⁸

Rimska vojska pod vodstvom Scipiona i Sempronija se utvrdila na području Trebije, nedaleko od klanca Stradella između Apenina i Pada, mjesta koje će ostati od velike strateške važnosti u narednim stoljećima. U to vrijeme, Hanibal je došao u posjed golemih zaliha koje su Rimljani nakupili u Klastidiju, te se s vojskom ojačanom galskim snagama zaputio duž

¹²⁶ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 584

¹²⁷ Isto, str. 584-586

¹²⁸ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 85

lijeve strane rijeke. Sukob između Hanibala i rimskih snaga postao je neizbježan kada je numidska konjica napala Sempronijeve odrede, koji je očekujući preuzimanje zapovjedništva sa svojom vojskom prešao rijeku. Dok je on napadao središnji dio kartažanske vojske sastavljen od odreda Gala, Hanibal je odlučio najprije slomiti rimsku konjicu napadima slonova popraćenih njegovom konjicom, a zatim je svoje pješništvo poslao na prvi rimski bojni red, dok su druge snage nasrnule na krila. Tako je Hanibal napao rimsku vojsku s tri strane, a zbog činjenice da im se rijeka nalazila iza leđa, povlačenje rimske vojske se pretvorilo u potpuni slom. Hanibalovi gubitci bili su mali, a poginuli su gotovo odreda bili Gali.¹²⁹ Dok su se Rimljani povukli u Etruriju kako bi obnovili svoje snage, sva galska cisalpinska plemena su se udružila s Kartažanima. Hanibal je nastavio svoj put prema Rimu te je, oslobodivši italike zarobljenike bez otkupnine, prešao Apenine i izašao na ravnicu iznad Pistorije. Prezimio je u Padskoj dolini gdje je u oštrim uvjetima izgubio sve slonove osim jednoga, a taj je izgubljen zbog infekcije. Rimske snage, pod vodstvom Flaminija, su bile prisiljene napustiti svoje tabore i pratiti neprijatelja ne čekajući više pojačanja. Hanibal je odlučio iskoristiti situaciju, te je namamio rimske snage u usku dolinu sjeverno od Trazimena i na brdima koja su je okruživala rasporedio svoje pješništvo, a konjicu je poredao iza ulaza u dolinu, duž koje su se rasporedile Flaminijeve trupe. Hanibalovoj taktici je uvelike pomogla gusta magla zbog koje je neprijatelj bio potpuno nesvjestan položaja kartažanske vojske, koja je na dogovoreni znak opkolila Rimljane i time im onemogućila svaku šansu za bijegom.¹³⁰ Hanibal je i u ovoj bitci imao male gubitke, a kako bi potaknuo rimske saveznike na pobunu, dao je pobiti sve rimske zarobljenike, te je ponovno oslobodio sve italike proglašivši se donositeljem njihove slobode. Njegova gesta nije imala puno učinka, te se nitko od rimskih saveznika nije pobunio, već su mu svi gradovi zatvorili svoja vrata. Unatoč svojim pobjedama, Hanibal se nije usudio napasti Rim jer je znao da grad ne bi bilo lako osvojiti, te da bi duga opsada samo iscrpila njegove snage, koje za razliku od rimskih nisu bile neiscrpne.¹³¹

Ovaj put poraz njegove vojske se duboko dojmio Rima, te je u njemu zavladao panika kada je jedan odred Servilijeve vojske, koja je trebala biti ispomoć Flaminiju, nakon neočekivanog sukoba s kartažanskim snagama donio vijesti da Hanibal silazi na jug gazeći svaki otpor. U strahu od Hanibalovog napada na Rim, u gradu su bile poduzete snažne obrambene mjere rušenjem mostova na prilaznim putovima i pojačavanjem zidina. Novi zapovjednik rimske vojske Kvint Fabije Maksim duboko se protivio suočavanju s Hanibalom

¹²⁹ Goldsworthy, Adrian, *The Fall of Carthage: The Punic Wars 265 – 146 BC*; Cassell, London, 2011, str. 173-175

¹³⁰ Goldsworthy, Adrian, *The Fall of Carthage: The Punic Wars 265 – 146 BC*; str. 181-188

¹³¹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 586-588

na otvorenom bojištu, jer ga je smatrao daleko nadmoćnijim. Hanibal je svoj put nastavio silazeći prema Apuliji iz koje je prešao u Kampaniju pokupivši ogroman plijen na Falernskoj zemlji. Odatle se pokušao probiti na *Via Appia* kako bi krenuo na Rim, ali su mu put zapriječili Fabije i njegova konjica. Hanibal se tada povukao i tijekom noći usmjerio 2000 goveda sa zapaljenim bakljama vezanim za rogove prema prijevoju koji je ležao nasuprot onomu kojim je trebao proći u nadi da će ih Rimljani zamijeniti za njegove postrojbe. Hanibal se tako svojom lukavošću uspio probiti Samnija, odakle je prešao na područje Pelignjana, ali ni tada se nije uspio približiti Rimu zbog brojnih prepreka na koje je naišao, te je prezimio na području Frentanaca. Među Rimljanima je 216. god. pr. Kr. ponovno zavládala ideja suočavanja s Hanibalom na otvorenom bojištu, ali tome se ponovno protivio Fabije koji je smatrao da Hanibala i Kartažane može zaustaviti samo vrijeme. Prešavši u Apuliju, Hanibal se uspio domoći velikih zaliha žita koje su Rimljani nakupili u Kani, te je odlučio čekati najpogodniji trenutak za napad na neprijatelje koji su se rasporedili na dva polja kod Kane, sjeverno i južno od ušća Aufida. Nepoznato je na kojoj se strani odigrala bitka, ali je poznato da su rimske snage bile dvostruko veće od Hanibalovih. Rimljani su napali središnji dio kartažanske vojske, koji se sastojao od iberskih i galskih redova, koji su se povukli pred tim snažnim pritiskom rimske vojske. Hanibal je tada na krila duge kolone Rimljana poslao svoje svježije snage, te istodobno pokrenuo napade svoje konjice, sastavljene od numidskih, libijskih i kartažanskih konjanika. One su brzo porazile rimsku konjicu, te se postavile iz leđa rimskog pješastva, koje je već bilo zatvoreno bez mogućnosti bijega.¹³² Hanibalova taktika opkoljavanja ponovno se pokazala vrlo uspješnom, te je odnio još jednu pobjedu s malim kartažanskim, a golemim rimskim gubitcima.¹³³

Nakon bitke kod Kane, Hanibalu su se pridružili grad Arpi s još nekim manjim gradovima Daunije, nekoliko zaostalijih plemena Samnija, neki narodi Lukanije i Brutija, a kasnije su se od Rima odmetnuli i Kapua s Arelom i Kalacijom. Prešavši u međuvremenu u Kampaniju, Hanibal je osvojio Kazilin, ali je ponovno odustao od pohoda na Rim zbog teškoća koje bi se javile prilikom opsade. Nakon neuspjelog osvajanja Kume, Hanibal prelazi u Lukaniju i Brutij, gdje mu gradovi Velike Grčke zatvaraju vrata zbog svog ukorijenjenog neprijateljstva prema njihovim tradicionalnim rivalima Kartažanima.¹³⁴ Kada je uspio zavládati Lokrima i Krotonom, predao je grad Brutijanima nakon što su u njega prebjegli

¹³² Goldsworthy, Adrian, *The Fall of Carthage: The Punic Wars 265 – 146 BC*; str. 198-214

¹³³ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 588-591

¹³⁴ Fronda, Michael P., *Between Rome and Carthage: Southern Italy during the Second Punic War*; Cambridge University Press, New York, 2010; str. 57-159

Lokri, čiji je grad pretvorio u bazu za iskrcavanje pojačanja koje je uporno tražio od Kartage. Kartaga mu nije pružila veliku potporu, poslavši mu samo 4 tisuće Numidana i 48 slonova, te mu je stoga potpora u ljudstvu uskoro postala velik problem jer u Kampaniji nije smio novačiti zbog dogovora koji je sklopio s Kapuom. Osim problema u ljudstvu, Hanibal je počeo imati i problema s opskrbom hranom, jer su mu rekvizicije i otimanja koja je poduzimao stvorile dosta neprijatelja. Hanibal se tada vraća u Apuliju i sklapa ugovor s Filipom V., kraljem Makedonije koja je tada bila najjača država helenističkog svijeta, kako bi osigurao potporu u pokušaju uspostave slobodne plovidbe morima kojima je dominirao Rim.¹³⁵

U međuvremenu, kod Rimljana su se pojavili problemi prelaskom Sirakuze na stranu svojih tradicionalnih neprijatelja Kartažana. Kao nagradu za prelazak na njihovu stranu, Kartažani su Hijeronimu dali potporu za njegove namjere kraljevanja cijelom Sicilijom, ali je on ubrzo nakon toga ubijen. Tada su se u Sirakuzi stvorile dvije stranke, filorimska i filokartažanska, koje su se žestoko borile. Takvo je stanje bilo sve dok 213. god. pr. Kr. prokonzul Marcel nije na prijevaru pokušao zavladatai Sirakuzom, nakon čega se cijela Sicilija pobunila protiv Rima. Odmatanje Sicilije od Rima je uvelike pogodovalo Kartažanima, na čiju su stranu prešli gradovi Tarent, Herakleja, Metapont i Turij, čime je Kartaga dobila kontrolu nad cijelom južnom Italijom i Sicilijom. Kako su Rimljani u vojnom planu bili nemoćni protiv Hanibala, odlučili su se na taktiku napadanja njegovih saveznika. Stoga su nahuškali Etoljane i druge grčke gradove protiv Makedonije, a u tome im se pridružio i Atal I. iz Pergama, te time Filip V. nije mogao pružati pomoć Hanibalu jer se morao brinuti za svoje posjede. Ovu taktiku su iskoristili i u Africi gdje su na njihov poticaj izbile brojne pobune u državama koje su plaćale danak Kartagi. Tako je Sifaks, kralj Numidije, krenuo u rat kako bi se suočio s Kartagom, koja je kako bi se obranila povukla svoje snage iz Hispanije. Povlačenjem iz Hispanije, Kartaga je oslabila svoja tamošnja područja, te su ona tada bila osvojena od strane Rimljana i Keltibera. Tako je zapravo velik dio obalnih zemalja Mediterana bio uključen u ovaj rat između Kartage i Rima. Hanibalov glavni cilj ovog rata, kao što je već ranije spomenuto, nije bio potpuno uništavanje rimske vlasti, nego njezino smanjenje kako bi Kartaga mogla povratiti svoju ulogu velesile. Rimljani su s vremenom počeli ponovno vraćati pod svoju vlast područja i narode koji su prešli na stranu Kartage. Tako su Rimljani uspjeli osvojiti Sirakuzu i vratiti pod svoju vlast Siciliju, nakon izdaje jednog kartažanskog generala koji je tamo poslan s pojačanjima. Kako bi odvratio Rimljane

¹³⁵ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 592-593

od opsade Kapue, Hanibal sa svojim konjaničkim trupama kreće u pohod na Rim, ali u tome biva brzo zaustavljen, te Rimljani na kraju osvajaju Kapuu i postupno vraćaju Italiju pod svoju vlast.¹³⁶

Kao što je već spomenuto, Hanibalovu situaciju je otežavala činjenica da mu je iz Kartage dolazilo malo pojačanja, a ta situacija je postajala sve teža i zbog toga što je rimska flota konstantno ometala njegovu opskrbu. Hanibal je stoga posljednje nade polagao u pomoć koju mu je obećao brat Hazdrubal iz Hispanije. U Hispaniji, koja je bila oslabljena zbog povlačenja vojske u Kartagu, 211. god. pr. Kr. dva Scipiona su uspješno izvodili akcije protiv kartažanskih branitelja, ali su nakon dezertiranja keltiberskih plaćenika doživjeli težak poraz, te poginuli u bitci. Na mjestu zapovjednika zamijenio ih je mladi Publije Kornelije Scipion koji je brzim kampanjama osvojio Novu Kartagu i tako smanjio Kartažanima mogućnost iskorištavanja lokalnog rudnog bogatstva, a nakon toga se probio u Andaluziju.¹³⁷ Hazdrubal, koji se u to vrijeme nalazio u Andaluziji, je 207. godine uspio pobjeći i probiti si put prema Pirenejima odakle je krenuo u pohod na Italiju, prelazeći put koji je jedanaest godina ranije prešao sam Hanibal. Dolaskom u Padsku nizinu Hazdrubal je pokušao osvojiti Placenciju, ali se nakon njenog neuspješnog osvajanja ipak spustio Apeninskim poluotokom prateći picensku obalu. Kod rijeke Metaura, Hazdrubala je dočekala konzulska vojska Livija Salinatora, te je između njih izbio sukob. Hazdrubal je u toj bitci poginuo, a Rimljani su njegovu glavu bacili predstražama Hanibalova kartažanskog tabora. Hazdrubalovim porazom u bitci kod Metaura tijekom rata se okrenuo na stranu Rima, koji je sada ponovno imao kontrolu nad Apeninskim poluotokom i na moru.¹³⁸

Kao što je već spomenuto, rat Kartage i Rima se proširio na druga područja, pa tako i Hispaniju u kojoj je mladi Publije Kornelije Scipion od 210. god. pr. Kr. bio zapovjednik rimskih snaga. Tijekom već spomenute kampanje on je u Hispaniji pobijedio Kartažane u nekoliko bitaka, te tako osigurao rimsku prevlast u Andaluziji. Scipion se 206. god. pr. Kr. vratio u Rim, a prestiž koji ga je pratio zbog pobjeda u Hispaniji mu je već iduće godine osigurao mjesto konzula, te mu je kao provincija dodijeljena Sicilija. U to vrijeme, Hanibal je u Italiji bio sveden na područje Brutija, a Kartaga više nije imala snage oduprijeti se Rimu. Tako je Scipion 204. godine pr. Kr. krenuo sa Sicilije prema Africi, gdje se iskrcao kod Utike i u dogovoru s Mazinisom, koji je želio povratiti numidsko kraljevstvo, krenuo u pohod na

¹³⁶ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 593-595

¹³⁷ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 103

¹³⁸ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 595-596

Kartagu. Dok je Scipion ratovao protiv Utike, u Kartagu je pozvan Magon iz Ligurije, a u nju se vratio i sam Hanibal koji je morao napustiti svoju jedinu bazu u Italiji, čime je nestala svaka nada za nastavak rata u Italiji.¹³⁹ Njegov povratak u Kartagu uznemirio je duhove, a mirovni pregovori, koje je u to vrijeme pokrenuo sam Scipion, bili su prekinuti, te su vojne snage bile reorganizirane za posljednju odlučujuću bitku, koja se dogodila 202. godine pr. Kr. kod Zame. U kartažanskoj vojsci su tada prevladavale pješačke snage plaćenika s velikim brojem slonova, jer se numidska konjica borila na strani Rima. I Hanibal i Scipion su u ovoj bitci rasporedili svoje snage u širinu s velikom rezervom veterana smještenih u pozadini. Ishod same bitke dugo je bio neizvjestan, ali je tada numidska konjica svladavši slabiju kartažansku napala Hanibalove veterane s leđa i tako osigurala Scipionu pobjedu.¹⁴⁰

Nakon Scipionove pobjede u bitci kod Zame između Rima i Kartage je potpisan novi mir. Kartaga je ovaj mir dobila pod uvjetom da preda sve brodove velike zapremnine i sve slonove, a uz to je morala platiti 10 tisuća talenata tijekom 50 godina. Također, morala je evakuirati područja koja su pripadala Numidiji i obvezati se da neće pokretati sličan rat izvan Afrike, te tražiti dopuštenje za eventualno pokretanje ratova protiv susjednih naroda, vratiti sve zarobljenike i dezertere i odreći se prekomorskih posjeda. Uz te uvjete Kartaga je izgubila svoj stari položaj velike sile.¹⁴¹

11.4. Treći punski rat i uništenje Kartage

Nakon još jednog izgubljenog rata, Kartažani su bili vrlo pažljivi da Rimljanima ne daju povod za pritužbe ili intervencije, poštujući pažljivo dogovore i plaćajući uredno odštetu. Kada je 195. god. pr. Kr. Hanibal, vrativši se na vlast kao *sufet*, pokušao provesti reformu države kako bi povećao prihode Kartage, protivnička stranka ga je odmah prijavila Rimu, zbog čega je on bio primoran pobjeći na istok. Sama Kartaga se nalazila u stanju blagog propadanja, s pogoršanim uvjetima života zbog smanjene trgovačke djelatnosti, te je stoga svoj interes usmjerila na poljoprivredu, posebno na masline i lozu, koje su sustavno uzgajane prema tehnikama iznesenima u Magonovu agronomskom priručniku. S vremenom se njezina ekonomija oporavila do te mjere da je Kartaga pokazivala karakteristike napredne države, što je dovelo do širenja starog straha među Rimljanima. Unatoč tome kartažanska vlada nastavila

¹³⁹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 598-600

¹⁴⁰ Goldsworthy, Adrian, *The Fall of Carthage: The Punic Wars 265 – 146 BC*; str. 300-307

¹⁴¹ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 600

je postupati krajnje oprezno, toliko da je Rimljanima poslala vojnu pomoć za ratne operacije na istoku protiv Filipa V. i protiv Antioha III. i Perzeja.¹⁴²

Najviše problema Kartažanima je stvarao numidski kralj Mazinis, koji je tada kontrolirao golema područja od Atlantika do Kirenaike. Prisilivši vođe različitih naroda da se odreknu svojih kraljevstava, provodio je korjenite društvene i ekonomske promjene, osnivajući gradove i jačajući ono malo već postojećih gradova, poput Cirte. Uz to je stvorio vojsku i opremio flotu, te poticao trgovinu, a njegov krajnji cilj bio je pretvoriti Numidiju u veliku državu prema uzoru na helenističke monarhije. U tome naumu bio mu je potreban i teritorij Kartage, te je znajući da za stavku ugovora s Rimom o zabrani ratovanja, te činjenici da Rim nikada ne bi dopustio stvaranje moćne države u sjevernoj Africi, odlučio poduzeti niz akcija uznemiravanja kako bi zauzeo granična područja i osporio rimsku vlast nad drugima. Kartaga je stoga više puta pozvala rimska izaslanstva da riješe situaciju u kojoj se sada nalazila, jer kao što je već spomenuto, ona nije mogla poduzimati nikakvu ratnu inicijativu bez dopuštenja rimskog Senata. Ova izaslanstva su gotovo uvijek davala prava Mazinisu da nastavi sa svojim akcijama, što je uznemiravalo Kartažane. Budući da nije bilo nikakve mogućnosti dogovora s Numidijom, Kartaga se 150. god. pr. Kr. odlučila ponovno naoružati i pripremila je vojsku od 50 tisuća ljudi za rat s Mazinisom, iako ih je rimsko izaslanstvo upozorilo da se suzdrže od ratnih inicijativa. Kartaga je na kraju izgubila bitku protiv Mazinisa, zbog činjenice da više nije imala uvježbanu vojsku. Povreda ugovora iz 201. god. pr. Kr. od strane Kartage bila je jasna, te su Rimljani, koji su bili zabrinuti da će Mazinis osvojiti Kartagu i u dogovoru s njima stvoriti novo središte sjevernoafričkog carstva, odlučili 149. godine pr. Kr. objaviti Kartagi rat. Kartažani su znali što znači dolazak dvaju rimskih konzula sa Sicilije u Kartagu, te su se požurili predati stavljajući se pod rimski *fides* i dajući 300 djece iz najuglednijih obitelji kao taoce, ali to im nije pomoglo.¹⁴³ Senat je konzulima dao jasan zadatak da unište Kartagu jednom za sva vremena, te su oni nakon što su uspjeli zaplijeniti sve oružje i ratne strojeve, naredili stanovništvu da se smjesti u zaleđu Kartage, daleko od mora koje je bilo njihov glavni izvor prosperiteta. Kartažani su se odlučili zatvoriti unutar teških zidina svoga grada, te su ubrzo počeli proizvoditi oružje kojim će se braniti.¹⁴⁴

Opsada Kartage se pokazala za rimskog konzula Scipiona Emilijana teškom i iscrpljujućom što se tiče ljudstva i sredstava. Tek je 146. god. pr. Kr. uspio povesti svoje

¹⁴² Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 621-622

¹⁴³ Isto, str. 622

¹⁴⁴ Miles, R., *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*, str. 116

snage u odlučujući napad na Kartagu, nakon što je blokirao luku i svaki pristup kojim je Kartažanima dotada stizala opskrba. Borbe su se vodile za svaku kuću i ulicu, te su trajale osam dana, a tada su se posljednji branitelji i rimski dezerteri povukli na akropolu u hram Esmuna, ekvivalent Eskulapiju, koji je već gorio. Kartaga je bila srušena sa zemljom, te su tamo izrečene formule bogovima podzemlja koje su označavale da tamo više nitko neće moći živjeti. Preživjeli, koji su uglavnom bili žene i djeca, pretvoreni su u roblje, a okolna područja bila su pretvorena u *ager publicus*, javne posjede, koji su dijelom bili ostavljeni libijskim seljacima uz plaćanje danka, a dijelom prepušteni Rimljanima i Italcima uz plaćanje zakupa. Teritorij kartažanske države u svojoj cjelini je bio odvojen od Numidije prokopom, te je otada činio novu rimsku provinciju u Africi.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*, str. 623

12. Zaključak

Kartaga je od svojih početaka bila važan posrednik u feničkoj trgovini diljem Sredozemnog mora. Iako je nastala kao fenička kolonija, čiji je glavni zadatak vjerojatno bio širenje njihovog utjecaja na središnjem Mediteranu i u sjevernoj Africi, Kartaga se pokazala dovoljno spretnom da postane samostalna sila koja je nakon pada feničkih gradova preuzela njihovu kontrolu nad sredozemnom trgovinom. Ovaj uspon od kolonije do samostalne sile dugovala je ponajviše svom izvrsnom položaju na razmeđu trgovačkih putova koji su vodili preko cijelog Sredozemnog mora.

Iako je poznato kako je Kartaga bila velika pomorska sila Staroga vijeka, o njezinoj povijesti nema puno podataka kao o grčkoj ili rimskoj. Glavne podatke o povijesti Kartage saznajemo iz malog broja arheoloških nalaza, te iz djela grčkih i rimskih pisaca koji su pisali o svojim tradicionalnim neprijateljima.

Tijekom svoje čitave povijesti Kartaga je uvijek bila više fokusirana na širenje svojih trgovačkih veza i osnivanje kolonija diljem poznatog svijeta, nego na velika osvajanja. Tako je Kartaga tijekom svog vrhunca imala trgovačke kolonije diljem Sredozemnog mora, europske i afričke obale, te čak i atlantske obale. Iako to nikada nije bila, zbog opsega njezina utjecaja, danas možemo govoriti o Kartagi kao o jednom sredozemnom "carstvu". Uspon Kartage i njezin utjecaj na Mediteranu je prekinut kasnijim ratovima s Grcima i Rimljanima, koji su ju ostavili iscrpljenu od svih bogatstava koje je imala, te je na samome kraju bila i potpuno uništena.

13. Popis literature

Knjige

Bosworth Smith, R., *Carthage and the Carthaginians*; Longmans, Green, and Co., New York, 1913.

Church, Alfred J., *Carthage or the Empire of Africa*; G.P. Putnam's Sons, London, 1886.

Fronza, Michael P., *Between Rome and Carthage: Southern Italy during the Second Punic War*; Cambridge University Press, New York, 2010.

Goldsworthy, Adrian, *The Fall of Carthage: The Punic Wars 265 – 146 BC*; Cassell, London, 2011.

Hoyos, Dexter, *Truceless War: Carthage's Fight for Survival 241 – 237 BC*; Brill, Boston, 2007.

Miles, Richard, *Carthage Must Be Destroyed: The Rise and Fall of an Ancient Civilization*; Viking, New York, 2011.

Skupina autora, *Povijest 3: Helenizam i rimska republika*; Jutarnji list, Zagreb, 2007.

Warmington, B.H., *Carthage*; Robert Hale Limited, London, 1960.

Članci

Bonačić Mandinić, Maja, „Aes rude i ostava sjevernoafričkog novca iz Arheološkog muzeja u Splitu“; *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, Vol. 99, No. 1, 2006., str. 195-205

Docter, Roald F., „Carthage and its hinterland“; *Iberia Archeologica*, Volume 13, 2009, str. 179-189

Dubonić Galvan, Martina, Glavaš Vedrana, „Prilog poznavanju najstarijeg optjecaja novca na prostoru južnog Velebita“; *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, Vol. 28, No. 1, 2011, str. 95-122

Miles, Richard, „Carthage: A Mediterranean Superpower“; *Historically Speaking*, Volume 12, No. 4, 2011., str. 35-37

Stuckey, Johanna, „Tanit of Carthage“; *Cross-Quarterly for the Goddess Woman*, Lammas, 2009, Vol. 8-4, str. 1-13

Internetske stranice

Gertoux, Gerard, „Dating the foundation of Carthage“, *Scientific approach to an absolute chronology through synchronisms dated by astronomy* (pristupljeno 27. srpnja 2018.)

https://www.academia.edu/2421053/Dating_the_foundation_of_Carthage

Hunt, Patrick, „Carthage, ancient city“ (pristupljeno 28. kolovoza 2018.)

<https://www.britannica.com/place/Carthage-ancient-city-Tunisia>

Markowitz, Mike, „Coinage of Carthage“ (pristupljeno 17. kolovoza 2018.)

<https://coinweek.com/featured-news/coinage-of-carthage/>